

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**COVID-19'A YAKALANAN BİREYLERDE DİNİ BAŞA ÇIKMA
(AMASYA ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Ramazan ÖNCÜL

Çorum - 2022

**COVID-19'A YAKALANAN BİREYLERDE DİNİ BAŞA ÇIKMA
(AMASYA ÖRNEĞİ)**

Ramazan ÖNCÜL

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Şaban HAKLI

Çorum 2022

Ramazan ÖNCÜL tarafından hazırlanan “Covid-19’a Yakalanan Bireylerde Dini Başa Çıkma (Amasya Örneği)” adlı tez çalışması .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Prof. Dr. Muammer CENGİL)*

.....

(Prof. Dr. Şaban HAKLI) **

.....

(Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DAĞCI)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../.....tarih ve sayılı kararı ile Ramazan ÖNCÜL’ün Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Ramazan ÖNCÜL

COVID-19'A YAKALANAN BİREYLERDE DİNİ BAŞA ÇIKMA (AMASYA ÖRNEĞİ)

Ramazan ÖNCÜL

ORCID: 0000-0001-5566-6966

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2022

ÖZET

2019 yılında Aralık ayında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Çin'in Hubei bölgesinde Wuhan kentinde deniz mahsülleri pazarında, sebebi belli olamayan fazlaca pnömoni hastası tesbit edilmiş ve bildirilmiştir. İlk defa 12 Ocak 2020'de bu tür şikâyetlerin nedenlerinin yeni tip bir koronavirüs olduğu (2019-nCoV) belirtilmiş ve 11 Şubat 2020 tarihinde bu salgın "Covid-19" pandemisi olarak adlandırılmıştır. Özellikle hastalığın tedavisi için herhangi bir yol ve yöntem belirlenememesi nedeniyle bu salgın insanlarda korku, tedirginlik ve strese sebep olmuş ve bu duygular da insanların davranış şekillerinde bozulmalara ve psikolojik sağlamlıklarında olumsuzluk durumunu ortaya çıkarmıştır. Bir şeye inanma yani din, hayatta karşımıza çıkan zor durumlara karşı bizi güçlü kılan, bize zorluklar karşısında güç veren özelliğidir. Ayrıca din, insanlara karşısına çıkan problemlerin karşılığını vereceğini vaad etmektedir. Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır. Hayatta karşı karşıya kaldığımız salgınlar, hastalıklar, tehlikeler veya bizi strese sokan olaylarla baş edebilmek ve bu durumdan kurtulmak için başa çıkma yöntemleri kullanılmaktadır. Olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldığımız bu gibi durumlarda ortaya koyduğumuz bu çabanın dini yönelimi ise dini başa çıkma metodumuzu ortaya koymaktadır. Bazı kişiler Allah'tan yardım isterken, bazı kişiler ise dinden uzaklaşma davranışı gösterebilmektedir. Bu çalışmada Amasya il ve ilçelerinde ikamet eden ve resmi olarak Covid-19 tanısı alıp hastalığa yakalanmış kişilerin bu hastalığa yakalandıklarında bu hastalığın bir sağlık sorunu mu olduğunu düşündükleri yoksa hastalığı bir ceza olarak mı nitelendirdikleri, bu hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıkları, hastalık sürecinde dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar olup olmadığı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmanın evrenini Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan ve 2020-2021-2022 yıllarında Covid-19 salgınına yakalanan hastalar oluşturmaktadır. Örneklem olarak da tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen bireyler ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Başkale'nin (2016) çalışmasında derinlemesine görüşmelerde örneklemin yaklaşık 30 kişi olması gerektiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle çalışmanın örneklemini 31 katılımcı oluşturmaktadır. Bu katılımcıların cinsiyetlerine göre homojen olarak dağılımlarına dikkat edilmiştir. Kullanılan yöntem ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniğidir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

Araştırma neticesinde varılan sonuç Covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin çoğunluğu bu hastalığı küresel bir sağlık sorunu olarak görmektedirler. Covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin bu hastalığa yakalandıklarında inanç durumlarını sorgulamadıklarını, dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını, bu hastalıkla birlikte dini inanç ve ibadetlerinde farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Bu hastalığa yakalanan bireylerin büyük çoğunluğunun Covid-19 hastalığı ile başa çıkmak için alternatif tıp'a yönelmekle birlikte dini başa çıkma yöntemlerine başvurdukları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kavramlar: Covid-19, Pandemi, Din, Dini Başa Çıkma

Bilim Kodu: 60203

**RELIGIOUS COPING WITH INDIVIDUALS GETTING COVID-19 PANDEMIC
(AMASYA SAMPLE)**

Ramazan ÖNCÜL

ORCID:0000-0001-5566-6966

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

June 2022

ABSTRACT

In December 2019, the World Health Organization (WHO) detected and reported many pneumonia patients of unknown cause in the seafood market in Wuhan, China's Hubei region. It was stated for the first time on January 12, 2020 that the causes of such complaints were a new type of coronavirus (2019-nCoV), and on February 11, 2020, this epidemic was called the "Covid-19" pandemic. Especially since no way and method could be determined for the treatment of the disease, this epidemic caused fear, uneasiness and stress in people, and these feelings caused deterioration in the behavior of people and a negative situation in their psychological resilience. Believing in something, that is, religion, is the feature that makes us strong against difficult situations in life and gives us strength in the face of difficulties. In addition, religion promises people that the problems they encounter will be rewarded. Individuals who are left alone with an extraordinary event and problem, while trying to understand this event, on the other hand, cope with the events they encounter by getting support from their religion. We use coping methods to cope with and get rid of epidemics, diseases, dangers or events that stress us in life. The religious orientation of this effort, which we put forward in such situations when we are faced with negative situations, reveals our religious coping method. While some people seek help from Allah, some people may behave away from religion. In this study, whether people residing in Amasya provinces and districts who have been diagnosed with Covid-19 officially and have the disease think that this disease is a health problem or whether they describe the disease as a punishment, whether they resort to religious coping methods to cope with this disease, It is aimed to reveal whether there are differences in their religious beliefs and worship during the process and whether The

population of the study consists of patients living in Amasya city center and its districts and caught in the Covid-19 epidemic in the years 2020-2021-2022. As a sample, in-depth interviews were conducted with individuals selected by random sampling method. In his study, Başkale (2016) stated that the sample should be approximately 30 people in in-depth interviews. From this point of view, the sample of the study consists of 31 participants. Attention was paid to the homogeneous distribution of these participants according to their genders. The method used is the interview technique, which is one of the qualitative research methods. The obtained data were analyzed by descriptive analysis method.

The conclusion reached as a result of the research is that the majority of individuals suffering from Covid-19 see this disease as a global health problem. They stated that individuals who contracted the Covid-19 disease did not question their belief status when they contracted this disease, they used religious coping methods, and that there was a difference in their religious beliefs and worship with this disease. It has been revealed that the majority of individuals suffering from this disease turn to alternative medicine to cope with the Covid-19 disease, but also resort to religious coping methods.

Key Terms: Covid-19, Pandemic, Religion, Religious Coping

Science Code: 60203

TEŐEKKÖR

Yüksek lisans eğitimin süresince ders döneminde vermiş olduğu emeğin yanı sıra tez döneminin planlanması ve yürütülmesinde desteğini, hoşgörü ve anlayışını esirgemeyen bitirmemde motivasyon kaynağım Sayın Prof. Dr. Muammer CENGİL'e, Yüksek lisans eğitiminin birçok aşamasında desteği ve emeği olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Şaban HAKLI'ya, tez izleme komitemde yer alan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DAĞCI'ya, bu süreçte beni her daim destekleyen aileme teşekkür ederim.

Ramazan ÖNCÖL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİ, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Pandeminin Tanımı	5
1.1.1. Tarihte Pandemi.....	5
1.1.2. Pandeminin Olası Etkileri.....	6
1.1.3. Covid-19 Pandemisi	7
1.2. Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma	11
1.2.1. Başa Çıkma.....	11
1.2.2. Dini Başa Çıkma.....	13
1.2.3. Dini Başa Çıkmanın Unsurları.....	18
1.2.4. Dini Başa Çıkmanın İşlevleri.....	21
1.2.5. Dini Başa çıkma ve Covid-19 Süreciyle İlişkili Araştırmalar.....	22

2. BÖLÜM

METODOLOJİ VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri.....	25
2.2. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi	26
2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	26
2.4. Bulgular	27
2.4.1. Demografik Özellikler	27
2.4.2. Mülakat Sorularına İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları	28
SONUÇ	38
KAYNAKÇA.....	44
EKLER.....	50
EK-1. MÜLAKAT FORMU	51

EK-2. COVID-19 BİLİMSEL ARAŞTIRMA BAŞVURUSU

ONAYI.....52

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri.....	27

KISALTMALAR

Covid-19	Koronavirüs-19
Çev.	Çeviren
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
Ed.	Editör
s.	Sayfa
Sars.	Şiddetli akut solunum sendromu
Vd.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Dinin insanların psikolojik durumları üzerindeki olumlu etkilerini hedef alan çalışmalar dünya genelinde çoğalmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, dindarlığın insanların karşılaştıkları zor olaylarla başa çıkmalarını, hayata pozitif bakışlarını, zorlu koşullardan bağımsız olarak geleceğe ümitle bakmalarını ve her şeyden önce insanın varoluşunun temel öğelerinden biri olan anlam arayışına yönelik soruların cevap bulabilmelerine olanak sağladığı görülmektedir. Bir başka deyişle dindarlık aslında bir başa çıkma yöntemi olarak tek başına tedavi edici bir özelliğe sahiptir. Son yıllarda din ve psikolojik sağlık arasında var olan ilişki çok yakından takip edilen konulardır (Kula, 2002, s. 234-255). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda maneviyatın önemi, hayatımızda çok önemli yere sahip olan olaylarda yer bulmaktadır (Kula, 2005, s. 224). İlk olarak Çin Wuhan'da ortaya çıktığı belirtilen Covid-19 salgını insanlığı çeşitli yönlerden etkisi altına aldığı gibi insanları psikolojik yönden de etkilemektedir (Kula, 2020, s. 683-694). Bu etki düzeyi insandan insana veya toplumdaki topluma farklılık arz etmektedir (Erşahin, 2020, s. 415). Genellikle yaşanan salgın nedeniyle olumsuz etkilenen kişiler, bozulan psikolojisiyle başa çıkma yolunda din ya da dinî ritüellere başvurdukları kabul gören bir gerçekliktir. Bir kesim Allah'a daha çok yaklaşmak için daha fazla dinî ritüelleri (namaz kılmak, dua etmek, Kur'an-ı Kerim okumak vb.) yerine getirirken diğer bir kesim ise Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan bazı fiillere (yardımseverlik, dürüstlük, merhametli olmak vb.) yönelmektedir. Yapılan pek çok çalışmada pandemi dönemleri olağandışı bir zaman aralığı olarak nitelendirilmekte ve bu olağandışı dönemlerde dini yönelimin daha çok olduğu belirtilmektedir (Okumuş, 2002, s. 339-373). İnsanlar, deprem, salgın, sel gibi olağanüstü olayların gerçekleşmesine neden olan faktörleri daha iyi anlamak için olağanüstü olaylara kimi zaman dinle ilgilianlamlar yüklemektedirler (Köse ve Küçükcan, 2020, s. 108-109). Bir şeye inanma, hayatta karşımıza çıkan zor durumlara karşı bizi güçlü kılan, bize zorluklar karşısında güç veren özelliştir. İnsanların karşılaştığı zorlukları olumlu ya da olumsuzla değiştirip değiştirmemesinden çok karşılaştığı zorluklara karşı inancı önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber din insanlara karşısına çıkan problemlerin karşılığını vereceğini vaad etmektedir (Kula, 2002, s. 242-254). Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır (Cengil, 2007). Çalışmada koronavirüs-19 "Covid-19" olarak yer almakta olup, bazı çalışmalarda ise "Kovid-19" olarak da yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Amasya il ve ilçelerinde ikamet eden resmi olarak Covid-19 tanısı alıp hastalığa yakalanmış kişilerin bu hastalığa yakalandıklarında bu hastalığı bir sağlık sorunumu olarak gördükleri yoksa bir ceza olarak mı nitelendirdiklerini tespit etmektir. Ayrıca bu hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıkları, hastalık sürecinde dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar olup olmadığı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Başa çıkma ve dini başa çıkma ile ilgili literatürde çok sayıda çalışmanın olduğu bu araştırmanın literatür kısmında da bahsedilmiştir. Ancak genel olarak literatür incelendiğinde, dini başa çıkmanın salgın

dönemlerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanılmamaktadır Dolayısıyla genel anlamda bu çalışma, salgın dönemlerinde kullanılan başa çıkma durumlarını ve inanç durumlarını sorgulayıp sorgulamadıklarını, inanç ve ibadetlerde farklılık olup olmadığını araştırmaktadır. Bireylerin nasıl bir reaksiyon gösterdiklerini ortaya çıkarmak açısından da bu çalışmanın diğer çalışmalar gibi önemli bir boşluğu doldurma konusunda alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma iki bölümden oluşacak olup birinci bölümde literatür taraması yapılacak ve alana ait çalışmalara değinilecektir. İkinci bölümde ise çalışmaya ait metodolojive bulgulara yer verilecek olup son olarak sonuçlar paylaşılacak ve elde edilen sonuçlar literatürdeki çalışmalarla birlikte ortaya koyulacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde pandemi, tarihte pandemi, pandeminin olası etkileri, Covid-19 pandemisi ve Türkiye’de Covid-19, başa çıkma, dini başa çıkma ile Covid-19 süreci ve dini başa çıkma süreciyle ilgili yapılan araştırmalara yer vereceğiz.

Halil EKŞİ’nin “Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması” isimli doktora tezi, Naci KULA’nın “Deprem ve Dini Başa Çıkma” konulu makalesi, Yasemin ANGIN’ın “Covid-19 Pandemi Sürecinden Geçerken Sağlık Çalışanlarında Dini Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” makalesi, Mebrure DOĞAN ve Faruk KARACA’nın “Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” makalesi, İsmail BULUT ve Ahmet KOÇ’un “Covid-19 Salgını İnanç İlişkisi” konulu makalesi, Nesrullah OKAN ve Aytaç ÖREN’in “Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma’nın Rolü” makalesi, Yıldırım M, Kızılgeçit, M, Seçer İ, Karabulut F, Angın Y, Dağcı A, Vural M.E, Bayram N.N ve Çinici M. tarafından yazılan “Meaning in Life, Religious Coping, and Loneliness During the Coronavirus Health Crisis in Turkey” konulu makale ve “Kovid-19 Başa Çıkma Yanlızlık, Umutsuzluk, Hayatın Anlamı ve Kader Algısı” (Yıldırım Vd., 2021) e-kitap alanda yapılan örnek çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci bölümde ise çalışmanın ana hipotezleri ile birlikte alt hipotezlerine yer verilecek olup bu hipotezler; Covid-19 hastalığına yakalan bireyler bu hastalığı Tanrı’nın insanoğluna bir cezası olarak görmektedir. Bu hipoteze bağlı oluşturulan alt hipotezler ise Covid-19’a yakalanan erkek hastalar kadın hastalara göre bu hastalığı Tanrı’nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar. Covid-19’a yakalanan hastalarda yaş oranı azaldıkça bu hastalığı Tanrı’nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar. Covid-19’a yakalanan hastalarda eğitim durumu düştükçe bu hastalığı Tanrı’nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadır. Covid-19’a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça bu hastalığı Tanrı’nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlanmaktadır. İkinci hipotez, Covid-19’a yakalanan hastalar inanç durumlarını sorgulamaktadırlar. Alt hipotezlerimiz ise Covid-19’a yakalanan erkek hastalar kadın hastalara göre inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar. Covid-19’a yakalanan

hastaların yaşları azaldıkça inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar. Covid-19'a yakalanan hastaların eğitim düzeyi düştükçe inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar. Covid-19'a yakalanan hastaların ekonomik durumları azaldıkça inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar. Üçüncü hipotez, Covid-19'a yakalanan hastalar hastalığı atlama dini başa çıkma yöntemlerine başvurmuşlardır. Alt hipotezlerimiz ise Covid-19'a yakalanan erkek hastalar hastalığı atlama kadın hastalara göre dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurmuşlardır. Covid-19'a yakalanan hastalarda yaş arttıkça hastalığı atlama dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurmuşlardır. Covid-19'a yakalanan hastalarda eğitim düzeyleri azaldıkça hastalığı atlama dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurmuşlardır. Covid-19'a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça hastalığı atlama dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurmuşlardır. Dördüncü hipotez ise Covid-19'a yakalanan hastaların dini inanç ve ibadetlerde farklılıklar vardır. Alt hipotezlerimiz ise Covid-19'a yakalanan erkek hastaların dini inanç ve ibadetlerinde kadın hastalara göre daha fazla yönelim vardır. Covid-19'a yakalanan hastaların yaşları arttıkça dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır. Covid-19'a yakalanan hastaların eğitim düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır. Covid-19'a yakalanan hastaların ekonomik düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır. Son hipotez ise, Covid-19'a yakalanan hastalar dini başa çıkmanın yanında alternatif tıp yöntemlerine başvurmuşlardır, şeklinde olup bu bölümde araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ve bu hipotezler ile ilgili elde edilen bulgulara yer vereceğiz.

Sonuçlar kısmında oluşturulan hipotezler ve alt hipotezlerin sonuçları literatürde yer alan araştırma verileri ile birlikte sonuç olarak yer alacaktır. Hayatın her alanında dini başa çıkma davranışı yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Bu çalışmada Covid-19'a yakalanan bireylerde dini başa çıkma konusu incelenmiştir. Bu araştırma Amasya il ve ilçelerinde bulunan Covid-19 hastalığına yakalanan ve resmi olarak tanı alan 31 gönüllü bireyin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar bu katılımcılarla sınırlıdır. Araştırmanın sonucunda daha zengin ve detaylı bilgilere ulaşabilmek için çalışmada yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinden elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz ile çözümlenerek değerlendirilmiştir. Din psikolojisi alanında dini başa çıkma konularında nicel yöntemli araştırmaların yoğun olduğu ancak nitel yöntemli araştırmaların sayısının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple nitel yöntemlerden biri olan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini kullanarak hazırlanmış olan çalışmanın din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları ise:

- Ülkemizde, 06 Ocak 2022 tarihinde Sağlık Bakanlığının açıklamış olduğu verilerine göre toplam 9.266.516 Covid-19 salgınına yakalanan hasta vardır (<https://covid19.saglik.gov.tr>). Bu hastaların illere göre dağılımları haftalık olarak verilmekte ve 100.000 kişide hasta oranı açıklanmaktadır. Amasya ilinde 18-24 Aralık 2021 tarihleri arasında açıklanan vaka sayısı da

100.000'de 180,33'tür (<https://covid19.saglik.gov.tr>). Çalışmanın evrenini Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan ve 2020-2021-2022 yıllarında Covid-19 salgınına yakalanan hastalar oluşturmaktadır. Amasya il ve ilçeleri ile sınırlıdır.

- Araştırmada ortaya çıkan yaklaşım tarzları ve bilgiler, görüşülen bireylerin mülakatlar sırasında bizimle paylaştıkları düşünceleri ve duyguları ile sınırlandırılmıştır.

- Covid-19'a yakalanan bireylerde dini başa çıkma yöntemleri ile ilgili ülkemizde daha önceden tez çalışması yapılmamış olması, çalışmanın sınırlılıklarındandır.

1. BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİ, DİNİ BAŞA ÇIKMA VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Pandeminin Tanımı

“Pandemi” kelimesi, Yunanca bir kelime olan “herkes” manasına gelen demos kelimesinden türemektedir. Genel manada, bir ülkenin hepsini ya da bir veya birden çok kıtada çokça bulaşıcı hastalık salgınına atıf yapmaktadır (Honigsbaum, 2009, s. 373). Harris’in çalışmasında Pandemi, “Dünya çapında veya çok geniş bir alanda, uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir salgın” olarak belirtilmektedir (Harris, 2020, s. 176-182). Pandeminin başka anlamları literatürde “geniş salgın” olarak görülmüş olup mevsimsel salgınlar genellikle Pandemi olarak kabul edilmezken, “genellikle nüfusun büyük bir bölümünü etkileyen çok geniş bir alanda salgın” ve “bir bölge, ülke, kıta veya küresel olarak yaygın olan veya meydana gelen salgın” şeklinde yer bulmaktadır (Morens Vd., 2009, s. 1018-1021). Pandemi DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından tüm dünyada aynı anda birden çok fazla bir şekilde çok sayıda insanı tehdit eden bulaşıcı hastalıklar olarak tanımlanmaktadır (DSÖ, 2020). DSÖ’nün kıstaslarına göre bir hastalığın pandemi olarak sayılabilmesi için yeni bir virüs olarak hastalığın ortaya çıkmış olması, insanlara kolaylıkla bulaşabilmesi, sürekli ve kolay bir şekilde bulaşısı olması gerekmektedir (DSÖ, 2020).

1.1.1. Tarihte Pandemi

İnsanlık olarak tarihimizde dang, AIDS, kolera, çiçek hastalığı, grip, veba, SARS, tüberküloz ve Batı Nil hastalığı da dâhil olmak üzere pek çok pandemi türü kaydedilmiştir. Grip hastalığı, salgınları dünyamız üzerinde önemli sonuçlar doğurabilecek, tahmin edilemeyen fakat tekrar eden olaylar olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Grip salgınları, hastalıkları 1500’lü yıllardan itibaren her yüzyılda en az üç kez veya 10 ile 50 yıl aralığında bir ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda, 1968-1969’da “Hong Kong gribi”, 1957- 1958’de “Asya gribi” ve” 1918-1919’da “İspanyol gribi” olarak adlandırmış birbirinden farklı 3 grip salgını ortaya çıkmıştır. Her salgın, insan hayatına ve dolayısıyla da ekonomik kalkınmaya ciddi zararlar vermiştir. DSÖ’nün kayıtlarına göre dünya tarihinden bu zamana kadar kaydedilen ve insanlara en çok zarara sebep olan salgın, dünyada 20 milyonu aşkın insanın öldüğü 1918-1919 grip salgınıdır (DSÖ, 2011). Son zamanlarda H1N1 influenza, SARS, H5N1 influenza, Orta Doğu solunum sendromu, hantavirüs pulmoner sendromu ve Ebola virüsü salgını adı altında altı büyük salgın ortaya çıkmıştır (Gostin ve ark., 2016). 21. yüzyılın ilk pandemik influenza virüsü, Grip H1N1 2009 virüsü (A/2009/ H1N1) olarak tanımlanmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına almış ve sonuç olarak 18.000’den fazla insanın ölmesine sebep olmuştur (Rewar Vd., 2015, s. 645-653). En etkili pandemik hastalıklardan biri olan Ebola virüsünde ise, 11.000’den fazla insan ölmüş ve maddi olarak da Dünya Bankası tarafından yapılan hesaplamalarda 2 milyar doların üzerinde kayba neden olmuştur (Maurice, 2016). Zika virüsü, pandemik sürece neden olan bir başka virüstür.

Bu virüs, 34 farklı ülkede birçok insanın sağlığını önemli bir şekilde tehdit etmiştir (Troncoso, 2016, s. 520-527).

1.1.2. Pandeminin Olası Etkileri

Dünyayı eski zamanlardan bugüne değin etkileyen salgınlar bize şunu göstermiştir ki pandemi, sınır tanımayan ülkelere rahatlıkla ulaşıp küresel olarak sağlık ve ekonomi başta olmak üzere pek çok alanı çok ciddi bir şekilde tehdit eden bir süreçtir (Verikios Vd., 2015, s. 1225-1255). Bu süreçlerin doğrudan doğruya etkisi altında kalanlar için bazen zayıflatıcı bir etki bazen de ölümle sonuçlanan durumların ötesinde, pandemiler genellikle bazı psikolojik, ekonomik ve sosyal konularda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Davies, 2013, s. 20-24).

1.1.2.1. Psikolojik Etkiler

Pandemi süreçlerinin insanlar üzerinde çok fazla psikolojik etkisi bulunmaktadır. Pandeminin nasıl, ne için ortaya çıktığı ile ilgili belirsizlik, virüsün kontrol edilemeyişi, ortaya çıkan çok sayıdaki ölümler, dünyada yaşayan insanların risk altında bulunması, bu yaşanan durumları tüm dünyadaki insanları etkileyen anlamda travmalara dönüştürebilmektedir (Bozkurt Vd., 2020, s. 304-318). Zaman içerisinde artış gösteren sağlık anksiyetesi, stres, depresyon, sosyal izolasyon, temizlikle ilgili ortaya çıkan obsesif davranış örüntüleri ve ekonomik zorluklar ile birlikte şartlarla birlikte değişen çalışma koşulları, pandemi sürecinin sebep olduğu psikolojik sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt Vd., 2020, s. 304-318).

1.1.2.2. Sosyal Etkiler

Pandemiler, kısıtlı zaman içerisinde bütün dünyadaki insanları etkilemek suretiyle insanların yaşam tarzlarını, davranış şekillerini, var olan alışkanlıklarını değiştirmelerine sebep olan küresel süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akbaş ve Dursun, 2020, s. 78-94). Pandemilerin insanlar üzerindeki sosyal etkileri çok şiddetlidir. Pandemi süresi boyunca birçok yer için seyahatler sınırlı, okullarımız, pazar yerleri ve spor salonları vb. yerler kapalı durumda bulunmaktadır. Nüfus hareketliliği de yine bu dönemde sınırlandırılmıştır. Havalimanları bu süreçte genel anlamda kapatılmış ve uçuşların iptal edilmesi ile birçok kişinin geçimi, seyahati ve aile hayatı olumsuz etkilenmiştir. Son yirmi yılda dünya havacılığında yaşanan çok hızlı gelişmeler ile yolcu sayısında ve yolcu trafiğinde ciddi artış gözlemlenmiş ve bunun neticesinde küresel pandemi riski daha da artmıştır (Haleem et al., 2020, s. 78-79). Bununla birlikte çocuklarımızın bu pandemi sürecinde genellikle evde kalması ailelerin rutinlerini etkilemiş ve bozulan düzenleri ile birlikte özellikle de çalışan annelerde bu durum zorlayıcı sebepler doğurmuştur (Akbaş ve Dursun, 2020, s. 78-94).

1.1.2.3. Sağlık Etkileri

Salgın hastalıklar, dünya üzerindeki milyarlarca insanı enfekte etmekte ve bunun sonucunda da binlerce ölüme sebep olmaktadır. Bu sonuçlarla birlikte salgın hastalıklar çok geniş çapta ciddi sorunlara neden olmaktadır. Örnek verecek olursak 14. yüzyılda ortaya çıkan 'Kara Ölüm vebası Avrupa'daki nüfusun yüzde 50'sinin hayatının son bulmasıyla sonuçlanmıştır (Ross et al., 2014, s. 217-218). Pandemiler, dünya üzerinde yüksek bir şekilde morbidite ve mortaliteye sebep olma hazır bulunuşluğuna sahiptir. Pandemiler, küresel mortalitenin yüzde yetmiş beşine tekabül etmektedir (Verikios et al., 2015, s. 1225-1255). SARS salgınının ortaya çıktığı 2003 yılında 6 ay gibi kısa bir sürede dünya çapında hastaların %9'una denk gelen 700'den fazla ölüme ve salgına yakalanan 8000'den fazla hastanın ölmesine sebep olmuştur (Wong and Leung, 2007, s. 171-176).

Salgın hastalıklar sırasında en ciddi hastalıklardan biri de influenzadır. İnfluenza pandemileri, yaygın ve hızlı yayılımı ile yüksek bir insidans ve ölüm oranı ile karakterize olup her yıl 250.000-500.000 kişinin ölümüne sebep olmaktadır (DSÖ, 2020). Ciddi morbidite ve mortalite etkisi olan bir diğer hastalık da grip salgınlarıdır. 2009 Mayıs'ında bireyden bireye bulaşabilen yeni bir H1N1 virüsünün Meksika'da ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Verikios et al., 2015, s. 1225-1255). Grip salgınları dünya genelinde son zamanlarda ciddi oranda insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. 2009-2010 yıllarında bu sayının 8.870 ile 18.300 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Prager et al., 2016, s. 4-19).

1.1.2.4. Ekonomik Etkileri

Pandemileri sadece sağlık sistemi açısından değerlendirmeye tabi tutmak yanlış olur. Aynı zamanda pandemiler dünya ekonomisi üzerinde çok önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Salgınla baş etmenin doğrudan maliyeti ülke ekonomileri için ciddi bir tehdittir. Örneğin, Batı Afrika'daki Ebola salgınında ekonomi çok ciddi şekilde yara almıştır. 2015 yılında Ebola salgınının Sierra Leone'deki doğrudan maliyeti (hastane, personel gideri ve ilaç temini) 6 milyar ABD dolarına tekabül etmektedir. Doğrudan maliyetlere denk gelen bu tutar DSÖ için üç yıllık fon tutarı ve DSÖ'nün acil müdahale kesinti maliyetinin 20 katını aşmaktadır (Gostin ve Friedman, 2015, s. 1902-1909). ABD'de bir pandemik influenzanın sebep olduğu ekonomik kayıpların ise 90 ile 220 milyar ABD doları arasında olacağını tahmin etmişlerdir. Bu tutarın %80'inin ölen vatandaşlarının gelecekte yaşam boyu kazançlarının beklenen değerinden geleceğini ifade etmişlerdir. Pandemi influenzanın, ekonominin bazı sektörlerinin diğer sektörlerden daha fazla etkileneceği de bildirilmiştir. Yine aynı çalışmada, pandemi süreçlerinde ABD vatandaşlarının seyahatlerini kısıtlaması durumunda sadece hava taşımacılığı alanının 8 milyar ABD dolarına yakın sektöre uğratacağını tahmin etmektedirler. Bu sebeplerden hareketle, bir ülkenin ekonomisine pandeminin uzunca bir süre zarar verebilecek acil ve uzun vadeli etkilerinden bahsedilebilir (Prager et al., 2016, s. 4-19).

1.1.3. Covid-19 Pandemisi

2019 yılında aralık ayında, Çin'de Hubei bölgesinde, Wuhan kentinde farkına varılan bu hastalık, dünya üzerinde hızla yayılarak Covid-19 pandemisinin meydana gelmesine yol açmıştır. Hastalığın genellikle bilinen belirtileri nefes almada zorluk, öksürük ve yüksek ateş belirtiler arasındadır. Daha sonralarda Covid-19 virüsünün mutasyona uğraması sebebiyle yeni belirti olarak ortaya atılan konuşma bozukluğuna sebep olmuştur. Bunun en büyük sebebi mutasyona uğramış Covid-19 virüsünün konuşma bozukluğu ve beyni etkilemesi gibi belirtilerden ortaya koyulmuştur (Huu, 2020). Virüsün yayılması genel olarak öksürük sebebiyle meydana çıkan küçük damlalar ile insandan insana bulaşabilmektedir. Virüs bulaşısı olmuş yerlere el ile temas edilmesi ile kişinin bulaşı olmuş yüzeydeki virüsü eline, yüzüne ve ağzına dokunması da yine farklı bir şekilde yayılma yöntemi olarak ortaya çıkmıştır (WHO, 2020). Öksürükten kaynaklanan küçük damlaların 2 metreden daha fazla uzak bir noktaya ulaştığı ve uzun bir sürede o ortamda havada olabileceği söylentiler arasındadır. Genel olarak dezenfektanlara, açık havaya ve alkole dayanıklılık gösteremediği, lakin çelik ve plastik yüzeylerde 3 güne kadar, kâğıt ve kartonlarda ise 1 güne kadar yaşayabildiği bilinmektedir (Şirin ve Özkan, 2020, s. 6-13). Bundan ötürü sağlık kurallarına dikkat edilmesi, sık bir şekilde el yıkanması önerilmektedir. Virüse yakalanmış bireylerin ne kadar zaman Covid-19 virüsünü taşıyıcı olduklarına yönelik henüz kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte; covid-19 virüsünü taşıdıklarına yönelik hiçbir bulgu göstermeyen kişilerinde Covid-19 virüsünü yaydığı gözlemlenmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 62-79). Covid-19 virüse maruz kalan bireylerde bu virüsle karşı karşıya kaldıktan sonra belirtilerin tam olarak ortaya çıkana kadar geçen zaman dilimine kuluçka süresi denilmektedir. Kuluçka zamanının 2 ile 14 gün arasında, ortalama ise 5 ile 7 gün içinde olmaktadır. Tespiti konusunda standart yöntem ise kişiden nazofarengealsürüntü alınmasıyla RT-PCR (revers transkriptaz polimeraz zincir reaksiyonu) testlerinin bireylere yapılmasıdır. Aynı zamanda ortaya çıkan belirtilerin, risk unsuru olan durumları ortaya koyan BT tarama sonuçlarının değerlendirilmesi ile de Covid-19 virüsü tanımlanabilmektedir (Jin, 2020, s. 2-23).

İnsanlık ilk kez Covid-19 virüsü ile karşılaşmıştır. Henüz yeni bir virüs olan covid-19'un karakteri, uzmanlar ve dünya tarafından pek bilinmemektedir (Eşidir ve Bak, 2020, s. 174-179). Daha yeni bir virüs olmasına karşın çok kısa bir zaman diliminde 2 ile 3 ay gibi kısa bir zaman diliminde tüm dünyaya yayıldı ve ülkeler kendisi birçok konuda farklı farklı önlemler almaya çalışmışlardır. Bazı farklı ülkeler önlemleri alma konusunda gecikmişler ve Covid-19 virüsünü çok fazla önemsememişlerdir. Covid-19 virüsüne önlem alma hususunda geciken bazı ülkeler, vaka sayılarının çok fazla artış göstermesine sebep olmuş, hem dünyanın hem de halkının hayatlarını tehlikeye sokmuşlardır. Covid-19, yeni ismiyle SARS-CoV-2 (Şiddetli Ani Solunum Yetmezliği Sendromu- Koronavirüs 2), yeni bir tip koronavirüsün sebep olduğu, şiddetli akut solunum problemlerine sebep teşkil edebilen bir hastalıktır (WHO, 2020). Covid-19'a yakalandıktan sonra 14 güne kadar ortaya çıkan yüksek ateş veya vücutta titreme, tat veya koku duyularının kaybı, nefes almada zorluk veya göğüste baskı hissetme, öksürük, vücutta kas

ağrıları, yorgunluk, baş ağrısı, boğaz ağrısı, burunda tıkanıklık veya burnun akması, mide bulantısı veya kusma, ishal gibi çeşitli belirtilerde görülebileceği gibi belirtisiz şekilde de seyredilmektedir (WHO, 2020). 17 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa zaman diliminde tüm ülkelere yayılma göstererek 21.yüzyılda insanların görmüş olduğu en büyük ve en tehlikeli salgın şekline gelen Covid-19 salgını, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 30 Ocak 2020'de "uluslararası kamu sağlığı acil durumu" (WHO, 2020); 11 Mart 2020'de ise pandemi olarak dünyaya ilan edilmiştir (WHO, 2020). 840.000'e yakın ölüm ve 24 milyondan fazla vakanın dünya genelinde olduğu bildirilmiştir (WHO, 2020).

1.1.3.1. Türkiye'de Covid-19

Ülkemizde ilk tesbit 10 Mart 2020'de, ilk ölüm vakası ise 17 Mart 2020'de olduğu bildirilmiş ve Covid-19 salgını bu tarihten bu zamana kadar 260.000'den fazla vakaya ve 6000'den fazla kişinin ölmesine sebep olmuştur (T.C Sağlık Bakanlığı, 2020). Karantina ve sosyal izolasyon gibi süreçlerin insanlarımızın refah düzeyleri üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurulduğunda, olumsuz sağlık sonuçlarıyla ilişkilendirilen bilen, insanların yaşadığı dönemlerinde dayanıklılıklarını etkileyen faktörleri ve sıkıntı yaşayabilecek insan gruplarını önceden belirleyerek bunlara karşı önlem alabilmek çok önem arz etmektedir. Çoğu ülkede salgın nedeni ile ortaya çıkabilecek ruhsal sıkıntılara yönelik ruh sağlığını desteklemek amacıyla destek hatları bakanlık tarafından oluşturulmuştur. Türkiye olarak insanlarımızın ruh sağlığına destek olmak amacıyla T.C. Sağlık Bakanlığı koordinesinde, 81 ilde ülke halkına yönelik olarak Ruhsal Destek Hatları ve sağlık meslek mensuplarının ruh sağlıklarını desteklemek amacıyla yönelik ise Türkiye Psikiyatri Derneği ile işbirliği içerisinde sağlık personeline Ruhsal Destek Hattı kurulmuştur. Yine bu süreçte T.C. Sağlık Bakanlığı ortaya çıkan bilgi kirliliğini önlemek amacıyla kamu kurum ve kuruluşları için Covid-19 hastalığını önlemek için bakanlığımız tarafından resmi kılavuzlar yayımlanmıştır. Ülkemizde, Covid-19 nedeniyle alınan diğer tedbirler, yüksek risk oluşturan ülkelere ziyaret için gelenlere seyahat yasağı konulması, sosyal mesafeyi koruma adına bu gibi yüksek risk oluşturan ülkelere gelen bireyler için karantina uygulamasına başlanmıştır. Ayrıca bu süreçte alışveriş merkezlerinin kısıtlanması, kapatılması, eğitim kurumlarının kısıtlanması ve kapatılması yine eğlence sektörüne yönelik mekânlarının da kapatılması gibi çeşitli önlemler alınmıştır (Kutlu, 2020, s. 329-344). Ülkemizde ilk covid hastalığı meydana geldikten sonra bu virüsten korunma yolları ile alakalı olarak bakanlık tarafından belirlenen 14 kural sürekli olarak ülkemizde yaşayan vatandaşlarımıza duyurulmuş. Türkiye'de de ilk Covid-19 vakasının ortaya çıkması ise 10 Mart 2020 tarihinde olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu tarihten önce dünyada Covid-19 salgınının baş göstermesi ile 10 Ocak 2020 tarihinde bir bilim kurulu oluşturulmuş ve kurulun başkanlığını ise Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca yürütmektedir. Covid-19 virüsü ile mücadele kapsamında oluşturulan bilim kurulunun yasal dayanaklarını 06.04.2011 tarihli ve 6223 Sayılı Kamu Hizmetlerinin

Düzenli, Etkin Ve Verimli Bir Şekilde Yürütülmesini Sağlamak Üzere Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Teşkilat, Görev ve Yetkileri ile Kamu Görevlilerine İlişkin Konularda Yetki Kanunu ve bahsi geçen bu kanun doğrultusunda meydana getirilmiş olan 02.11.2011 tarihli ve 663 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname oluşturmaktadır. Bahsi geçen kararnamede; "... Bakanlığın görev alanı ile ilgili olarak bilimsel ve uzmanlık gerektiren konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek üzere danışma kurulları ve komisyonlar oluşturulabilir ..." şeklinde düzenlenmiştir (663 Sayılı Kararname, 2011). Bilim Kurulu üyeleri ise alınan kararları sürekli olarak çıkmış oldukları programlarda vatandaşlara bilgilendirmeye yönelik çalışmalar yapmaya devam etmişlerdir. T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından, Covid-19 virüsünün ülkemizde ortaya çıkmasından önce ve virüs ülkemizde görüldükten sonra sürekli salgın ile alakalı basın açıklamaları yapılmış ve 11 Mart 2020 tarihinde "Hızlı yayılan bulaşıcı hastalıklara karşı başarıyı dört kriterin sağlayacağı bakanlık tarafından belirtilmiştir. Bunlar; hızlı müdahale, yaygın sağlık altyapısı, güçlü tedbir, güven verici bilgilendirme" (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 1-25; Güreşçi, 2020, s. 53-65).

12 Mart'ta, 16 Mart 2020 tarihinden itibaren Türkiye'deki tüm üniversitelerin ve okulların kapatılacağı basın yoluyla vatandaşlara duyurusu yapılmıştır. Yine koronavirüsün yayılmasının önlenmesi amacıyla 16 Mart'ta da iki hafta boyunca hapishanelerde, aile görüşmeleri ve personel ziyaretleri bir süre ertelenmiştir. Pandemi sürecinde de bu süreler yine uzatılmıştır. Pandeminin yoğun olarak görüldüğü ilk dönemde Türkiye-İran gümrük ve sınır kapıları olmak üzere ülkemiz, yolcu giriş ve çıkışlarına kapatmıştır. Daha sonra pandemini ile ilgili gelişmelere bağlı olarak Çin, İran ve İtalya başta olmak üzere yüksek risk içeren ülkelerden havayolu ile gelen yolculara havayolu ulaşımı kapatılmıştır. Hasta sayısının azalması ile birlikte Türkiye'den Çin Halk Cumhuriyeti'ne ve Çin Halk Cumhuriyeti'nden de ülkemize uçuşlar serbest olmuş gelen yolcular yüksek ateş ve solunum sıkıntısı gibi bulgular bakımından havaalanlarında teste tabi tutulmuştur (Kutlu, 2020, s. 322-344). Ülkemiz çok fazla bir gecikmeye mahal vermeden virüsün hızlı bir şekilde yayılma olasılığına binaen bu ve benzeri önlemleri en kısa bir zamanda alması ve o esnada umrede veya yurtdışında bulunan ve ülkemize gelen vatandaşlarını karantinaya alması da bu mücadele kapsamındaki iyi örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgın tedbir stratejisinde Covid-19 salgınının yayılmasına engel olmak amacıyla uygulanan yöntem ve uygulamalardan olan evde kal uygulaması yürürlüğe girmiştir. İlk başlarda gönüllü olarak uygulamaya konulan bu yöntem daha sonraki zamanda Zonguldak ili ve 30 büyükşehir için belirli zamanlarda uygulamaya konulan zorunlu ve zaruri bir sokağa çıkma kısıtlamasına dönüşmüştür.

Spor müsabakalarının evde kal uygulaması nedeniyle ertelenmesi, Mart ve Nisan 2020 tarihlerinde yapılacak olan ulusal ve uluslararası etkinlikler, bilimsel olarak yapılan kapalı veya açık toplantılar, kongreler, konferanslar gibi bir dizi programların belirsiz bir süreyle ötelenmesi, hastanelere ziyaretçi kısıtlaması getirilmesi, mahkeme duruşmalarının ve diğer adli iş ve işlemlerden acele niteliği bulunmayanların ötelenebilmesi, açık ve kapalı olan cezaevlerindeki görüşlere izin verilmemesi, yurt içindeki fuarların tarihlerinin değiştirilmesi

gibi değişiklikler yapılarak önlem alınmıştır. T.C. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelge (26 Mart 2020 tarihli genelge) ile zorunlu haller oluşmadığı müddetçe belde belediyeleri ve mahalli idare birlikleri meclisleri ile birlikte il genel meclisinin Nisan, Mayıs ve Haziran ayı toplantılarının ileri bir tarihe ertelenmesi belirtilmiştir.

İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan “Koronavirüs Salgını ile Mücadele Kapsamında Park, Mesire, Piknik Yerleri İle İlgili Ek Genelge” ile 28-29 Mart 2020 tarihlerinden başlamak üzere Covid-19 ile mücadele de başarı otaya konuluncaya kadar hafta sonlarında, mesire ve ören yerlerinde, il ve ilçelerde vatandaşların piknik alanlarında, sahillerde; piknik yapmak, balık tutmak ve yürüyüş yapmak vb. faaliyette bulunmanın yasak olacağı, il ve ilçelerin belediyelerinin vaka durumuna göre bu tedbirlerin hafta sonu olduğu gibi hafta içi günlerinde de yaygınlaştırılabileceği bakanlık tarafından belirtilmiştir. Bu bağlamda 16 Mart 2020 tarihi itibarıyla ülkemizde cami ve mescitlerde başta cuma namazı olmak üzere namazların cemaatle kılınmasına kısıtlama getirilmiş ve bu tedbirlerin Ramazan ayında teravih namazlarında da uygulanmasına karar verilmiştir.

Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için güvenlik ve denetim tedbirleri bağlamında, maske takılması, dezenfektan kullanılması, eldiven ve tulum gibi sağlık malzemelerinin piyasalarda yüksek fiyat artışlarıyla mücadele edebilmek için atılan adımlar alandaki güzel uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca umreden ve yurt dışından gelen vatandaşlara salgın nedeniyle 14 gün süreyle yurtlarda karantina uygulanmıştır. Komşu ülkeler ile sınırların kapılarının kapatılması, ekonomik önlemler, eğitim modelinin uzaktan olmasına, sağlık alt yapı sisteminin güçlendirilmesi, vergi ve kredi erteleme ve muafiyetleri, gibi çeşitli önlemler de alınmıştır (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 1-25).

1.2. Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma

1.2.1. Başa Çıkma

İnsanlık her ne kadar yaşamı süresince çok fazla olumsuz olaylarla karşı karşıya kalsa da genellikle bu olumsuz olayların üstesinden gelebilmek amacıyla çabalamaktadır. Bu çabalar genellikle “basa çıkma” olarak nitelendirilmektedir. Basa çıkma kavramı "kaygı yaratan olaylar veya durumlarla davranışsal, bilişsel, fizyolojik, duygusal ve çevresel düzenleme yapma çabası ile cevap vermek" olarak nitelendirilmektedir (Compas Vd., 2001, s. 87-127)

Bu kapsamda ortaya konulan ilk çalışmalarda basa çıkma kavramı daha çok korku ve psikolojik çatışma ile de ilişkili olarak dışardan kaynaklı olan sıkıntılı durumlara veya negatif bazı olaylara karşı bizim farkında olarak bir tepki veya cevap verme olarak nitelendirilmektedir (Endler and Parker, 1990, s. 844-854; Folkman and Lazarus, 1988).

Basa çıkma konusunda ilk ve pek çok çalışmaları bulunan ve daha sonra yapılan birçok araştırmaya da önderlik eden Folkman ve Lazarus (1984) basa çıkma terimini, bireyler ve

etrafındaki kişiler arasında sıkıştırılmış davranışsal ve bilişsel yönleri olan bir süreç olarak belirtmektedir. Bu süreçte kişiler çevresi ile o an yaşadıkları durum (tehdit, kayıp veya fayda) arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir.

Bununla beraber psikolojide, yine başa çıkma kavramı, tüm bu açıklamalara ek olarak, kişinin karakteristik özellikleri, sosyal statüsü ve düşünce sürecini de içine alarak daha pek çok alanda geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Birey yaşamış olduğu tahmin edilebilir ve tahmin edilemez olumsuz olaylarla karşılaştığında hayatın anlamını ve kontrolünü korumak amacıyla bilişsel, davranışsal ve duyuşsal etkinlikler gerçekleştirebilir. Kişinin bu tür durumlarla karşı karşıya kaldığında sıkıntılı durumlardan kurtulmak için göstermiş olduğu gayret ve çabası psikoloji biliminde “başa çıkma” olarak nitelendirilmektedir (Ayten, 2012, s. 331-341). Elbette başa çıkmadan anlatılmak istenen, kişinin karşı karşıya kaldığı olumsuz olaylara yönelik farklı farklı çözüm yolları ortaya koymasıdır. Başa çıkma aynı zamanda kişinin kendi psikolojik sağlığını korumak için, inandığı değerler ve kendi kişilik yapısı doğrultusunda bireyin kendinde bulunduğu çözüm gücü olarak adlandırılır (Aktürk, 2012, s. 66).

Daha açık bir şekilde ifade edilirse başa çıkma kavramı bireyi sosyolojik, psikolojik ve davranışsal olarak zor bir durumda bırakan dışsal ve içsel faktörler karşısında, kişinin bu ve benzeri zor olayların üstesinden duyuşsal ve bilişsel olarak başa çıkabilmek için göstermiş olduğu çaba olarak nitelendirilebilir. Burada iki hususa açıklık getirmek gerekir. Birinci husus, kişinin karşı karşıya kaldığı negatif durumlardan daha az etkilenmek için ortaya koyduğu kaçınma davranışıdır. İkinci husus ise kişinin kendisini daha pozitif hissetmek için seçtiği davranış biçimidir. Bir anlamda bireyin tehlikeli olarak nitelendirdiği, kaçındığı olaylar karşısında, kendini çok daha iyi hissetmek ve durumu kontrol altında tutabilmek için ortaya koyduğu davranış biçimi olarak tanımlanmıştır (Luzumlu, 2013, s. 15).

Aslında bireyin karşı karşıya kalmış olduğu negatif olaylarla ve psikolojik sağlığını negatif etkileyen durumlar ile baş edebilmek ortaya koyduğu yoğun çaba bir noktada başa çıkma davranışının en büyük göstergesidir. Aynı şekilde bireyin karşılaştığı sorunlarla baş edebilmek için denediği farklı çözüm yolları ve kullandığı farklı stratejiler bireyin baş etme kaynaklarını göstermektedir. Bireyin tutum ve davranışları, kendini kontrol etme duygusu, yeterli algısı, zihinsel yapı ve daha birçok durum bireyin baş etme kaynaklarını ortaya çıkarmaktadır (Eskin, 2011).

Elbette herkes için çeşitli ve farklı farklı baş etme yollarından söz etmek mümkündür. Lakin birey ya da toplumu olumsuz olarak etkileyen salgın ve afet zamanlarında sadece kişilerin değil toplumunda başa çıkma konusunda yararlandığı kaynaklar değer kazanmaktadır. Bundan dolayı Covid-19 salgınının ortaya çıkışıyla beraber, birey ve toplumun salgınla başa çıkabilmek amacıyla kullanmaya başladıkları çarelerin tanımlanması bir açıdan toplumların karşılaştıkları zor şartlar karşısında başvurdukları baş etme araçlarını ortaya koyabilmek ve başa çıkma kaynaklarını tespit edebilmek açısından oldukça önemlidir. Başa çıkma, karşılaşılan sıkıntılı anlarda ortaya konulan ‘anlam arayışıdır’. Bu arayış genellikle var olan anlamın korunması

açısından ve anlamın korunmasının mümkün olmadığı zamanlarda anlamın dönüştürülmesi olarak karşımıza çıkar (Ayten, 2010, s. 37-40).

Başa çıkma davranışını üç şekilde açıklayabiliriz: Birincisi, başa çıkma davranışı kişinin yaşantısındaki travmatik sorunlar ve durumlardır. İkinci olarak, başa çıkma hem davranışsal hem de bilişsel bir süreçtir. Yani kişi, başına gelen sorunları hem anlamlandırmaya hem de bu problemi çözmeye çalışır. Üçüncü olarak ise, başa çıkma kişinin gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla girdiği ilişki süreçleri ve değişimlerle sıkı bir ilişki içindedir. Kişinin karşısına çıkan durumlar acı verici, dramatik ve sıkıntılı olabilir. İşte bu durumların yaşantımızdaki önemi önemsiz, az önemli ya da çok önemli olmasından daha çok, bizim üzerimizde ortaya koyduğu etkisi önemlidir (Pargament, 2003, s. 207-238).

Zor ve sıkıntılı anlarda bizim için önemli, anlamlı ve değer atfeden şeyleri yaşantımızın merkezine getirmeye çalışarak sıkıntılı durumların üstesinden gelmeye çalışırız. Vurgu veya mana bizim için, sosyal, psikolojik, fiziki, maddi ya da manevi olabilir, bireyden bireye farklılık gösterebilir. Önem veya anlam nasıl açıklanırsa açıklansın, sıkıntılı, zor ve stresli anlarda başa çıkma, değer gösterdiğimiz şeyleri sürdürebilme veya dönüştürme çabalarını içermektedir (Ekşi, 2001, s. 23). Başa çıkma, bireyin, içsel kaynaklarını aşan veya bunları aşmaya zorlayan bir takım içsel ve dışsal arzularla başa çıkmak için, devamlı değişen, davranışsal ve bilişsel yöntemlerin kullanılması olarak nitelendirilmektedir (Ekşi, 2001, s. 14).

1.2.2. Dini Başa Çıkma

Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır (Cengil, 2007). İnsanların hayatlarında strese sebep olan bir olayla karşı karşıya kalmaları durumunda kişinin sahip olduğu inançları ve dini olarak yapmış oldukları pratikleri, ortaya çıkan problemi çözebilmeye değerli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı, bireyin yaşantısında dini inancın önem arz eden bir konumda olması halinde başa çıkma sürecinde de dinin o denli yer alması o kadar artmaktadır (Kula, 2005, s. 272).

Zira strese ve sıkıntılara neden olan olaylardan kurtulabilmenin en birinci yöntemi din, dini inanç ve Allah'a tam itaat etmektir (Öner, 1988, s. 57). İnsanların dini inançları ve dini yaşamları sayesinde hayatları sakinlik kazanmakta, yaşamları duygusal anlamda rahatlama göstermekte ve sosyal anlamda kişiye katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, dini inançları vesilesiyle vefat korkusunda azalma, vefat korkusunu hafife alma ve yakalandıkları hastalıklara tevekkül etme ve bunun Allah'ın yüceliği ile ilgili olduğunu düşünerek ruhsal anlamda da kişiler rahatlamaktadır (Köylü, 2010, s. 5-36).

Bu bağlamda karşımıza çıkan dini başa çıkma süreci, kişilerin devam edegelen yaşantılarında karşılaştıkları olumsuz olaylara karşın, sıkıntıya sebep olan durumlara karşı manevi

kişiliklerinden dolayı ortaya çıkmakta olan davranışsal ve bilişsel teknikleri kullanmalarındır (Ekşi, 2001, s. 14). Bir başka şekilde ifade edecek olursak dini başa çıkma, kişilerin strese neden olan olaylar ile ve bir sorunu çözme sürecinde inançlarını kullanma durumudur (Karakaş ve Koç, 2014, s. 610-631).

Dini başa çıkma oldukça zengin bir süreci içeren, stresli ve üzüntülü durumlarda problemlerin, dini inançlar, davranışlar, değerler (Ayten, 2012, s. 40-41) ve ilahi gücün karşılaşılan tüm bu sorunlara yardım ettiği duygusu ile sorunların anlam kazanabilmesinde (Köylü, 2010, s. 27), anlamın korunabilmesinde ya da dönüştürülmesinde, sorunları hafifletmede ya da engellemede ve sorunun çözümünün kolaylaştırılmasında kullanılmaktadır (Ayten, 2012, s. 40-41).

Dini başa çıkma tutumları başka başa çıkma yöntemlerine göre çok daha başarılı olmaktadır. Bunun en büyük sebebi ise dini başa çıkmanın, başka başa çıkma yöntemlerini etkileyerek onları harekete geçirmesi ve genel anlamda insanların kendi çabaları ile kontrol edilemeyecek durumlarda kullanılmasıdır (Topuz, 2003, s. 71). Carver ve arkadaşları, dini başa çıkma ile başa çıkmayı kıyasladıkları araştırmada, kullanılan dini başa çıkma yöntemlerinin diğer başa çıkma yöntemlerine göre sonuç bakımından daha önemli ve eşsiz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (Tokur, 2011, s. 75).

Mattlin ve arkadaşları sıkıntılı ve olumsuz durum ortaya çıkaran yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalan kişiler ile yapılan çalışmada, hayatına anlam katan ve sevilen birisinin vefatı, aile içi yaşanan çatışma ve sorunlar, işsiz kalma durumu ile karşı karşıya kalma, gibi yüksek stres durumu ile karşı karşıya kalan kişilerin kullandıkları dini başa çıkma yöntemlerinin, kaygıyı, stresi ve depresyonu en aza indirmede daha etkili olduğu görülmüştür (Pargament, 2005, s. 279-313). Topuz yaptığı çalışmada strese sebep oluşturan durum ya da olaylarla başa çıkmada dinin hangi durumlarda kaçınıcı sırada kullanıldığını belirtirken; dinin, vefat etme durumlarında birinci sırada, tehlikeye sebep olan durumlarda üçüncü sırada, müdahaleye ihtiyaç duyulan durumlarda ise on beşinci sırada yer aldığını belirlemiştir (Topuz, 2003, s. 66).

Pargament'e göre de dünyaya gelmek, vefat, facia gibi yaşam olaylarında dinin daha tatminkâr açıklamalar ve yaklaşımlar ortaya koyması, ayrıca söz konusu durumlarda gerçekleştirilen dini ritüellerin bireyin yaşamış olduğu stresi azaltması veya yok etmesi ve bireyi Allah'a bağlayarak insanları birtakım olumsuz durumlara hazırlaması dini tarzda başa çıkma metodunun çokça kullanımını artırmaktadır (Kula, 2005, s. 60). Karşı karşıya kalınan stresli ve zorlayıcı bir zamanda, dini başa çıkma ile zorlayıcı durumlar arasında üç farklı boyutta ilişkiden söz edilmektedir. Buna göre; din, tatmin edici açıklamalar sunması, kabullenme ve telafi edici faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçları sayesinde başa çıkma sürecine yardımcı olabilir. Din karşı karşıya kalınan sıkıntılı süreçlerde doğal olarak devreye girerek bireyin karşılaştığı sorunları yüce yaratıcıya havale ederek kişiye yardım ederek başa çıkmanın bir parçası olabilir. İnsanların karşılaştığı olumsuz yaşam olaylar, başlarına gelen felaketler, olumsuz tecrübeler

bireyleri dine yöneltebilmektedir. İşte bu zaman da din, başa çıkmanın bir parçası ve sonucu da olabilmektedir (Bahadır, 2011, s. 66-67).

Ayrıca, dini başa çıkma çok amaçlı varolan yapısından ötürü kişinin kişisel gelişime katkı sunucu, konfor, anlam ve amaç sağlayıcı, Allah'a ve diğer insanlara yakın olma duygusunu kuvvetlendirici olabilmektedir. Yine dini başa çıkma çok biçimli yapısıyla edilgen, aktif, kişisel ya da kişiler arası olabilmektedir. Başa çıkma tarzı açısından ise dini başa çıkma problem ve duygu odaklı olabilir (Ekşi, 2001, s. 27-28).

Dini başa çıkmayı daha etkin ve daha sık bir şekilde kullanma konusunda bazı bireysel farklılıklar vardır. Bu konu ile ilgili yapılan pek çok araştırmada, belirli bir dini inancı olan kişilerin, içten gelerek dine bağlı olanların ve kadınların dini başa çıkma yöntemlerini daha çok sıklıkla kullandıkları ve bu konuda daha fazla fayda sağladıkları görülmüştür (Ekşi, 2001, s. 44). Bunun yanında demografik özelliklerden olan bireyin hangi gelişim dönemi içerisinde bulunduğu ya da yaşı, ırkı, bireyin kişilik özellikleri, ekonomik durumu, eğitim durumu, ruhsal ve zihinsel sağlık durumu gibi çeşitli faktörler başa çıkma sürecinde bireye katkı sunabilmektedir (Ayten, 2012, s. 72-73).

Dini başa çıkmanın bireye sağladığı fayda, amaca hizmet edebilecek olan dini başa çıkma kriterinin tercihi, dini başa çıkmayı kullanan kişinin hedefleri ve tüm bunların sosyal kaynaklarla bütünleşebilme seviyesi ile ilgilidir. Bu duruma göre dini başa çıkma kişiye fayda sağladığı gibi kişinin zararına da olabilmektedir (Ayten, 2012, s. 69).

Dini başa çıkma denildiğinde bireylerin ilk olarak anladığı şey daha çok kişinin aklındaki Allah imajıdır. Pozitif ve olumlu Allah imajı kişilerin daha pozitif çıkarımlarda bulunmasına ve yeni anlam meydana getirmesine yardımcı olurken, olumsuz Allah imajı ise cezalandırıcı Tanrı ve ceza anlamlarını bireylerin aklına getirebilmektedir. Bu sebepten dolayı pozitif Tanrı imajı kişilere olumlu kazanım sağlarken, negatif Tanrı düşüncesi ise kişiler için ciddi kayıp ve tehditlere sebep olabilmektedir (Tokur, 2011, s. 82-83).

1.2.2.1. Dini Başa Çıkma Tarzları

Pargament ve arkadaşları, bireylerin karşılaştıkları zor ve sıkıntılı durumlarla başa çıkabilmek için dini inancın katkısının bireye yardımcı bir rolünün olduğunu, bu amaçla kişilerin kullanmış oldukları otuz farklı başa çıkma yaklaşımının olduğunu ve bunların ortak davranışlar bakımından üç başlık altında kategorize edilebileceğini ortaya koymuşlardır. Kontrol duygusunun sağlanabilmesi için söz konusu olan üç dini başa çıkma yaklaşımı şunlardır (Pargament, 2005, s. 286; Karakaş, 2014, s. 9-10; Topuz, 2003, s. 73-74; Kula, 2005, s. 60-61):

- İşbirlikçi: Bireyin stresine sebep olan bir olayla karşı karşıya kalması durumunda kalması durumunda Allah ile iş birliği içerisinde olması durumudur. Kişi ve Allah ortaya çıkan

probleme çözüm bulabilme konusunda aktif bir pozisyonadırlar. Bu dini başa çıkma yaklaşımında kişinin bireysel kontrolü yüksek düzeydedir.

- Ertelene Yönelimli veya Kararı Başkasına Bırakan: Kişinin karşı karşıya kaldığı stresli durum karşısında pasiftir. Olay karşısında tepkisiz kalarak var olan sorunu Allah'a havale eder ve Allah'ın bu olaya müdahale etmesini bekler. Bu dini başa çıkma yaklaşımında kontrol merkezi Allah odaklıdır ve çözümün kaynağı da yine Allah'tır.
- Kişisel Yönelimli veya Kendi Kendini İdare Eden: Kişi, stresine sebep olan olay karşısında Allah'tan her ne yardım olursa olsun beklenti içerisine girmeden kendi çaba ve imkânlarını kullanarak karşılaştığı sorunla başa çıkmaya çalışır. Bu dini başa çıkma yaklaşımında kişi herhangi bir ilahi güçten beklenti içerisine girmeyerek, tüm süreçte kendisi aktiftir ve bireyin sorumluluklarını ön plana çıkar.

Pargament ve arkadaşları bu üç başa çıkma yönteminden yararlanarak geliştirmiş oldukları ölçekle de analitik destek sağlamışlardır. Buna göre; kişisel yönelimli dini başa çıkmanın, diğerlerine göre daha fazla öz saygı ve öz denetim duygusu ile ilişkili olduğu, ertelene yönelimli ve kararı başkasına bırakan dini başa çıkmanın ise düşük özgüven, problem çözme davranışı gösterirken zayıf bir pozisyona düşüren bir yaklaşım olduğu, kendine güven duymanın yetersiz olduğu gibi olumsuz duygular barındırdığı; işbirlikçi dini başa çıkma yaklaşımının ise kontrol duygusunun daha yüksek olduğu ve özgüven ile birlikte kontrolde şans faktörünün daha düşük etki duygusu gibi olumlu etkenleri sağladığı görülmüştür. Çıkan sonuca baktığımızda bireyin ruh sağlığını koruma bakımından dini başa çıkmayı oluşturan etmenlerin, ilahi güce dair inançlarını insani girişimlerle kendine has bütünleştirme tarzlarına dayandığı söylenebilir (Pargament, 2005, s. 286).

Pargament ve arkadaşlarının araştırmalarında ortaya çıkan, bireylerin günlük hayatta karşılarına çıkan sorun ve problemlere yönelik çözüm yolu bulurken dini bu anlamada nasıl kullandıklarına dair yapmış oldukları bir diğer çalışmada ise altı farklı dini başa çıkma yönteminin olduğunu belirlemişlerdir. Bu yaklaşımlar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kula, 2005, s. 63; Ekşi, 2001, s. 42-43):

- Dini Kaçınma: Bireyin karşı karşıya kaldığı stresli durumlar karşısında kutsal kitap okuma davranışı göstererek veya vefat sonrasına motive olarak karşılaştığı stresli olaylardan kaçınma davranışı göstermesidir.
- Dini Destek: Stres yaşamasına sebep olan olay gerçekleştiğinde çevresindeki din görevlisinden ve diğer dini yaşantısına dikkat eden, yakınlarından destek ve yardım almasıdır.
- Dini Yalvarma: Kişinin başına gelen olumsuz durumlardan kurtulmak için Allah'tan olağanüstü bir yardım dilemesidir. Bu yöntem kişinin karşılaştığı durumdan dolayı Allah'a duyduğu sitemini de içerisinde barındırabilir.
- Manevi Temelli Dini Başa Çıkma: Bu yöntemde kişinin Allah'a olan bağlılığı ön plandadır ve kişinin yaptığı her türlü zihinsel, bilişsel ve davranışsal olarak ortaya koyduğu fiillerde Allah ile kurduğu samimi bir bağdan söz edilebilir.

- Dini Memnuniyetsizlik: Bu yöntemde kişinin ortaya koyduğu her davranış dini kavramlara tepki yönündedir. Birey bu dini başa çıkma tarzında dinden, cami, kilise gibi dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlardan uzaklaşır, inancını sorgular ve Allah'a kızgın olma durumu söz konusudur.
- İyi Amellerde Bulunma: Bu yöntemde kişi karşılaştığı negatif olaylarla veya stresli durumlarla ilgilenmek yerine, kendine iyi gelen dini ritüellerle meşgul olur ve dinle bütünleşmiş şekilde yaşar.

1.2.2.2. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Pargament ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalar sonucunda, bireylerin genel olarak iki farklı başa çıkma yöntemi kullandıkları bu yöntemlerin ise genel anlamda olumsuz ve olumlu başa çıkma yöntemleri olduğunu tespit etmişlerdir (Hökelekli, 2010, s. 64-65). Pargament ve arkadaşlarına göre, olumlu dini başa çıkma yöntemleri genel olarak Tanrı'ya karşı duyulan güvenli ilişkiden, Tanrı'nın maneviyata dair duyulan duygudan, diğer insanlarla manevi olarak bağ kurma hissinden ve hayatın bir manasının olduğuna dair inançtan dolayı gerçekleşmektedir. Olumlu dini başa çıkma yöntemlerinin kişilerin genel olarak stresli ve sıkıntılı olayları hayra yorma şeklinde bir etkisi vardır. Olumlu dini başa çıkma Tanrı'nın manevi desteğini, işbirlikçi başa çıkmayı, dindar olarak anılan dini kişiliği bulunanlardan alınacak desteği, dini affı ve başka kişilere yardım etmenin önemini ihtiva etmektedir.

Yine Pargament ve arkadaşlarına göre, olumsuz dini başa çıkma yöntemleri ise genel anlamda bir dini eğilimden meydana gelir. Bu araştırmacılara göre; ortaya çıkan karmaşık ve stresli durumda Tanrı ile zaten zayıf olan ilişkinin, olumsuz ve maneviyat içermeyen sığ dünya görüşü ve anlam arayışla birlikte oluşan dini çabadır. Dini başa çıkmanın olumsuz yaklaşımları genel olarak Tanrı'ya karşı kızgınlığı içerir, dindar hayat yaşayan bireylere karşı hoşnutsuzluğu ve negatif durumların dini olarak bir ceza ve şeytandan kaynaklı bir durum kapsamında değerlendirilmesini içermektedir (Pargament, 2005, s. 287). Pargament ve arkadaşları geliştirdikleri dini başa çıkma ölçeğinde; "hayra yorma", "dini bağışlanma", "dini arınma", "manevi destek arama", "manevi bağlantı ve yakınlık", "işbirlikçi dini başa çıkma" gibi yöntemleri olumlu; "Allah'ın cezalandırmasına yorma" "manevi ve kişilerarası hoşnutsuzluk", "şeytan işi olarak görme" ve "Allah'ın kudretine yorma" gibi metotların ise olumsuz dini başa çıkma yöntemleri olarak nitelendirmişlerdir (Ayten, 2012: s. 70).

Pargament, genel olarak olumlu dini başa çıkma yöntemlerini kişinin sağlık yönünden pozitif olmasına katkısının bulunduğunu ve pozitif ilişki olduğunu, olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini kullanmanın ise bireyin sağlıkla ilişkisine olumsuz etkisinin olduğunu tespit etmiştir (Murat ve Kızılgeçit, 2017, s. 115). Olumlu dini başa çıkma yaklaşımı O'na göre strese neden olan yaşam olaylarını anlamlandırmada ve olayları anlayabilmede manevi anlamda bir yol durumundadır. Olumsuz dini başa çıkma yaklaşımı ise din ile bir çatışma ve savaş halinde olma durumudur (Eryücel, 2013, s. 252).

Bireylerin Allah'a olan sadakat ve bağlılıkları, yapmaktan sorumlu oldukları ibadetleri yerine getirme konusundaki hassasiyetleri ve dini yaşama düzeyleri, ibadethanelere gitme ve duayı etme sıklıkları dini başa çıkma yöntemleri konusunda etkilidir ve bu yöntemleri şekillendirmektedir (Ayten, 2012, s. 69). Olumlu dini başa çıkma yaklaşımlarının hayatımızda kullanılması yaşanan stres düzeyini azaltırken yine aynı zamanda başka başa çıkma yaklaşımlarından farklı olarak bizlere zihinsel sağlık bağlamında daha çok olumlu değerlendirmelerin yapılabildiği ve kişisel gelişim üzerinde etkili olan bir başa çıkma metodu olarak karşımıza çıkmaktadır (Eryücel, 2013, s. 253).

Olumsuz dini başa çıkma yaklaşımında ise kişilerin stres ve sıkıntı yaşadıkları zamanlarda Allah'ın kendilerinden uzaklaştığını, kendilerini unuttuğunu ya da bu durumun kişilerin yapmış oldukları hatalarına karşın olarak algılamalarına sebep olur. Buna göre olumsuz dini başa çıkma yöntemi kişilerin beden ve ruh sağlığı açısından olumsuz yönde etkilenen bir yaklaşım tarzıdır (Köylü, 2010, s. 27). Yine bu yaklaşım, kişilerin stresli durumlarla istenilen düzeyde başa çıkmasına engel teşkil etmektedir (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570).

Yapılan birçok çalışmada gösteriyor ki olumlu dini başa çıkmanın olumlu sonuçları, olumsuz dini başa çıkmanın ise olumsuz sonuçları olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmaya göre ve yapılan kuramsal açıklamalara göre olumlu ve olumsuz dini başa çıkma ile ilgili özet yapacak olursak genel olarak şunlar söylenebilir (Ayten, 2012, s. 70-71):

- Kişinin karşısına çıkan olumsuz bir durumu Allah'ın gazabı ya da bir cezalandırması olarak değerlendirme sonucu olumsuz dini başa çıkma yaklaşımının kullanılması kişinin ruh halinin negatif bir şekilde ortaya çıkmasına, yaşamış olduğu stres düzeyinin artmasına ve bunula beraber umutsuz olmaya, kaygıya ve depresyona sebep olmaktadır.
- Olumsuz olarak sonuçlanan olayları Allah'ın iradesine, kadere ve Allah'ın sevgisine bağlama genel manada başa çıkma sürecinde bireye olumlu anlamda katkılar sunmaktadır.
- Negatif ve kişide strese sebep olan bir durumla karşı karşıya kalındığında işbirlikçi bir dini başa çıkma, manevi olarak destek arama, dini kurum ve kuruluşların desteğini alma gibi olumlu yöntemler kullanmak kişinin başa çıkmaya dair bu süreçte kişiye pozitif sonuçlar ortaya çıkarmakta ve zor zamanlarında bireylere yardımcı olmaktadır.

1.2.3. Dini Başa Çıkmanın Unsurları

Dua etme, sabır gösterme, tevekkül etme, şükretme, tövbe etme, affetme, yardım sever olma ve sadaka gibi bazı kavram ve fiiller dini başa çıkmanın bu kapsamdaki önemli kavramlarını oluşturmaktadır. Bütün bu kavramlar arasında dua en önemli ve en belirgin dini başa çıkma yöntemidir (Ayten, 2012, s. 42). Nitekim dua, dini başa çıkma sürecinin en başlangıcındaki ritüelidir (Kula, 2005, s. 61) ve sıkıntı, stres, gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kalan kişilerin genellikle ve öncelikle başvurdukları bir yöntemdir (Ayten, 2012, s. 42).

Bireylerin günlük yaşantılarında karşlarına çıkan negatif durumlar ve onlara sıkıntı yaşatan olaylar onların cesur davranamamalarına, umutsuzluğa kapılmalarına sebep olur, manevi duygularına zarar verir ve yaşamlarını huzurla geçirmelerinin önüne geçer. İbadet ederek ve dua yoluyla Allah ile sürekli ve derin şekilde iletişim kurmuş olan bireyler ise ruhlarını tasfiye ve takviye ederler, kendilerini güven içinde ve güçlü olarak tanımlar (Pazarlı, 1982, s. 195). Yapmış oldukları ibadetler sayesinde Rableriyle iletişim halinde olma dışında günlük hayattaki görev vestreslerinden arınarak Allah ile yalnız kalırlar böylece sıkıntılarından uzaklaşırlar (Öner, 1988, s. 57-58).

Dua etme ritüelinden sonra insanlar tarafından en fazla kullanılan (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570) ve kişilerin sıkıntılarına sebep olan durum veya olaylar gerçekleştiği sırada kullandıkları bir diğer dini başa çıkma yöntemi ise sabırdır. Sabretmek, bireyin karşısına çıkan bütün stres, zorlanma ve tehditlere karşı durabilme, kayıplara dayanabilme, dirayetli durabilme ve bütün bu karşı duruşlarla birlikte olayların neticelenmesini beklemektir. Ayrıca sabır, duygusal, bilişsel ve davranışsal özellikleriyle sonucu beklemeye yardımcı olan, bireylere güç veren ve mutluluğu arama yolunda insanlara yol gösteren psikolojik bir süreçtir (Doğan, 2014, s. 94).

Kişilerin başlarına gelen olumsuz olayları Allah'ın hikmetine bağlı olarak bir imtihan niteliğinde görme ve bu imtihanların herkesin karşısına farklı şekillerde çıkabileceğine inanan (Özdemir, 2017, s. 46) bu olayları bu şekilde niteleyebilecek manevi olgunluğa ulaşabilen kişiler, içinden çıkması çok zor ve fazlasıyla negatif durumlar karşısında bile kendilerini bu stresli olayların arkasındaki gerçek sebeplere teslim etmek yoluyla istenmeyen durumları bertaraf etmeye çalışırlar (Karaca, 2007, s. 259-260).

Olumsuz dini başa çıkma yöntemleri haricindeki diğer bütün başa çıkma metotları sabır yöntemiyle çok yakından ilgilidir ve konu edilen dini başa çıkma yöntemleri ile sabretme kabiliyetini harmanlayan insanlar; iyimser olabilme, şükretme, umut edebilme gibi olguların yardımı sonucunda ruhsal anlamda kendilerini daha olumlu hissedebilmektedirler (Seyhan, 2015, s. 129). Diğer bir dini başa çıkma yöntemi ise tevekküldür. Tevekkül tanım olarak bireyin yaşanabilmesi muhtemel durumlarla ilgili gerekli önlemleri almasının ardından ve böylece kendisini güven içinde, sakinlikte duyumsaması için ve bundan sonra olacak olan her türlü durumun getirilerine dair Allah'a tam teslimiyetle güvenmek suretiyle olayları Allah'ın yüce takdirine bırakma anlamında kullanılan bir kavramdır (Yavuz, 2013, s. 345).

Endişelerden arınma yöntemi olarak tanımlanan tevekkül sayesinde daha rahat ve güvende hissedebilen bireyler, dine iman etmenin olanak sağladığı olumlu zihinsel kodlamaları devreye sokarak günlük yaşamın karşımıza getirdiği dayanılmaz sıkıntılara karşı daha güçlü olabilmekte (Tarhan, 2010, s. 142) ve sıkıntı, stres, endişe korku ve acı gibi olumsuz duygularla baş edebilmektedirler (Yavuz, 2013, s. 345).

Yüce Allah'ın sınırsız ilmi sayesinde geçmişi ve geleceği bildiğini, kudretinin ve iradesinin bütün güç ve iradelerin üstünde olduğunu anlayabilen inançlı kişilerin günlük yaşamda

karşlarına çıkan zor durumlarla mücadele edebilmek için kader inancı önemli bir dayanak sağlar. Kader inancı sayesinde kendi üzerine düşen görevleri yaptığını düşünen kişiler tevekküle yönelerek karşılaştıkları çok çeşitli streslerin yıkıcı tesirlerinden korunmuş olur (Cengil, 2003, s. 141). Başa çıkmanın bir diğer ögesi de şükür olgusudur. Şükür ise kişinin kendisine verilmiş bir lütfun erdemini farkına varması, lütufta bulunulan şeye güzel ya da çok güzel bir şekilde karşılık vermek ve kişinin kendisine yapılmış olan bir iyiliğe ya da verilen güzel şeye karşı duyduğu minnettarlık duygusudur ve o şeye karşı övgüde bulunmasıdır (Göcen, 2012, s. 43).

Şayet insanlar, yaşamlarında yalnızca olumlu seyreden olaylar karşısında değil, karşlarına çıkan olumsuz herhangi bir olay ile karşılaştığında da aynı şükür hissini ortaya koyabiliyorsa bu şükür durumu kişilerin karşlarına çıkan olumsuzluğun sebep olduğu kaygıyı, stresi, mutsuzluğu ve anlamsızlık duygusunu azaltabilmelerine ve bu tür duygulara göğüs gerebilmelerine katkı sunmaktadır (Ayten, 2012, s. 45). Ayrıca, karşlarına çıkan durumlarda şükretme eğilimi gösterebilmeleri, insanların hayatlarından memnun olma duygularını olumlu manada katkı sunarak hayat kalitelerini artırmaktadır (Ayten Vd., 2012, s. 49).

Dini başa çıkma yöntemlerinden bir diğeri ise tövbe etmedir. Tövbe kavramı, iman etmiş kişilerin, işledikleri günahlardan dolayı suçluluk hissetmesi ve Rabbine yönelerek içten af dilemesi olarak tanımlanabilir (Yavuz, 2013, s. 344). Tövbe, kişilerin İşlediği günahın dolayı yaşayacağı üzüntü, korku, pişmanlık gibi hislerden ve günahın doğurabileceği kötü sonuçlardan kişinin uzaklaştığını hissetmesini sağlar (Peker, 2013, s. 136) ve kendini yaptığı hatalardan sonra düzeltebilme olanağı bulan birey için tövbe etmek hem dini huzur bulmak hem de psikolojik anlamda da huzur vasıtasıdır (Yavuz, 2013, s. 344).

Manevi olarak gelişmeye başlamanın ilk merhalesi olan tövbe etme bireyin yaratılışında var olan olumsuz durumların olumlu bir şekle dönüştürülmesine katkı sunarak psikoterapinin etkin bir yönünü ortaya koymaktadır (Karaca, 2007, s. 253-254). Başka bir dini başa çıkma faktörünü de somut olarak veya maddi olarak başka varlıklara yardımda bulunma ve sadaka verme, infak etme olarak sayabiliriz (Ayten, 2012, s. 46). Dini başa çıkmanın elemanlarından bir diğeri de affetmedir, kabahatleri ve suçları affetmek, kusurları görmemek ve kendi dileği ile hakkı olan şeyden vazgeçmek gibi farklı manalara gelebilmektedir (Kasapoğlu, 2007, s. 15).

Affetme duygusu kişilere, karşı karşıya geldikleri olumsuz durumların sebep olduğu rahatsızlıklardan kurtulma ve yapılan hatalardan dolayı zarar gören ilişkilerin düzelmesi konusunda bir iyileştirme yapabilme gücünü kazandırmaktadır. Bu özelliği ile de affetme, tartışma ortamlarının ortaya çıkardığı zor duygularla mücadele edebilmede, anlamın korunmasının mümkün olmadığı ve dönüştürülmesi gerektiği durumlarda kullanılmaktadır (Ayten, 2012, s. 44). Affetme duygusu insanların ruhsal yüklerden kurtulmalarını sağlayarak kişilerin ruh sağlığına olumlu etki eden (Kasapoğlu, 2007, s. 15) önemli bir dini başa çıkma elemanıdır (Ayten, 2012, s. 44).

Gerginlik ve üzüntüye sebep olan olaylar sırasında insanların yaptıkları iyi davranışlar bu stresten kurtulma noktasında kişiler tarafından başvurulan dini bir başa çıkma davranışı olarak sayılabilir (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570) ve yine olaylar karşısında insanlar, sadaka vererek infak etmenin karşılaşılabilecekleri sıkıntılardan kendilerini uzaklaştırabileceğine yönelik dini öğretilerden yola çıkarak başlarına gelmesi muhtemel bir olumsuz olayı engelleyebilmek adına ve ya stresin etkisini azaltabilmeye yardımcı olabilmesi için başka kişilere sadaka verme ve yardımda bulunma konusunda istekli olurlar. Bu davranışları sayesinde içinde bulunduğu stresli durumu savuşturma hissi sağlayarak güvende olma ve umut etme duygularına yeniden sahip olurlar ve kazandıkları bu hisler psikolojik güç kazandırdığından yeni stresli durumlarla başa çıkabilmede kişilere yardımcı olur (Ayten, 2012, s. 46). Bununla birlikte, sadaka ve yardım etme kavramları, insanlar arasında minnet duygularıyla birlikte sevgi ve dostluk kurulmasını sağlayacağından bireylerin yalnız kalma ihtimallerini düşürür. Böylece bireylerin dini olarak sosyalleşmesine katkı sunar (Şentürk, 2010, s. 61).

1.2.4. Dini Başa Çıkmanın İşlevleri

Üzüntü ve gerginliğe sebebiyet veren durum ve olaylarla insanların karşılaştıkları olumsuz olaylar sırasında nasıl davrandıklarını ve bahsi geçen durumlar söz konusu olduğunda dinin bireylere nasıl ve ne türden bir destek sağladığı birçok sosyolog ve psikolog araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bütün araştırmacılar bahsi geçen olumsuz durumlarla başa çıkma konusunda dinin farklı bir etkeni üzerinde durmuş, araştırmalarını o yönde sürdürmüşlerdir. Fakat dini başa çıkma teorileri göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan yeni görüşlerde dikkate alındığında Pargament, Koenig ve Perez tarafından ortaya konan, dine olan inancın ve dini başa çıkma yöntemlerinin gergin ve üzüntülü dönemlerde yerine getireceği ve gözle görünür temel beş fonksiyonu olduğunu söyleyebiliriz (Ayten, 2012, s. 48-49). Dinin, başa çıkma kademesindeki fonksiyonlarının daha etraflı bir şekilde incelediğimizde bulacağımız (Ayten ve Sağır, 2014, s. 7), psikolojik olarak ruhsal yönden dini başa çıkma sürecinde ön planda tutabileceğimiz sözü edilen nitelikler ve fonksiyonlar şunlardır (Ayten, 2012, s. 49-50; Ekşi, 2001, s. 29-30):

- **Anlam:** Din, kişilerin dünyayı anlamlandırmasında ve anlam arayışlarına en kabul edilebilir cevapları sunar, sıkıntılı durumlar yaşamaya ve acı çekmeye sebep olan yaşamsal olaylar karşısında kişilere yorumlama ve yaşadıklarına bir anlam verme imkânı sunar. Böylece insanların hayatı anlamaya çalışması konusunda kilit rol oynar.
- **Denetim/Kontrol:** Din, insanları karşılaştıkları ve kendilerine has kaynaklarını aşan olaylar konusunda, söz konusu durumlara hükmetme konusunda ve bireyin kendince kontrolü sağlamasında psikolojik olarak katkıda bulunur.

- Manevi Rahatlık/Teselli: İnsanların kendisinden üstün bir güce ve bu gücün manevi korumasına bağlanması, bu sınırsız güçten destek almalarına ve böylece stres ve korkularından kurtulmalarına neden olur. Dini inanç bireylere manevi rahatlık sağlamaktadır.
- Manevi Yakınlık/Samimiyet: Din getirdiği inançla ilgili prensipleri ve emredilen ibadetler sayesinde Allah'ın daha yakınında olma duygusu sağlar. Tüm bunlarla birlikte din aynı zamanda bir sosyal kimlik ve sosyal dayanışma sistemidir. Buna göre din sayesinde sosyal bir bütünlük sağlanır. Din, insanlar arasında dostluklara sebep olmakta, insanların manevi olarak birbirlerine yakınlıklarını artırmaktadır.
- Hayat Dönüşümü: Din, kişilerin eski değer yargıları yerine hayatı anlamlandırmaya yönelik yeni kaynaklar elde etmelerine destek olur. Böylece bireylerin yaşamlarında büyük dönüşümler yapmalarına destek olur.
- Kendini Gerçekleştirme/Olgunlaşma: Dinin inanç sistemi, sabretme, problemleri etkin olarak çözüme ve daha keyifli bir hayat yaşama hususunda sağladığı güdüleme ile kişilerin kendilerini gerçekleştirmelerine ve bireysel gelişimlerine pozitif yardımlar sağlamaktadır.

1.2.5. Dini Başa Çıkma Süreci ve Covid-19 Süreciyle İlişkili Araştırmalar

Başta çıkma alanında Lazarus dini başta çıkma alanında ise Kennet ve Pargament yaptıkları çalışmalar ile bu kapsamda öncü olmuşlardır. Yapılan İlk çalışmalarda daha çok dini başta çıkma tutumları konularında ölçek geliştirme çalışmaları yer alsa da zamanla Türkiye'de ve Dünyada dini başta çıkma ile ilgili çalışmalar giderek artmaktadır.

Türkiye'de dini başta çıkma ile ilgili yapılan ilk çalışma Halil Ekşi (2001) tarafından ortaya koyulmuştur. Ekşi yaptığı çalışmada dini başta çıkma ile alakalı dini başta çıkma kriterinin Türkçe dilsel eş değeri çalışmaları yapmış, dini başta çıkma, stres ile başta çıkma yöntemleri ve psikolojik sağlık ile ilişkisini eğitim, mühendislik ve ilahiyat fakültesinde okuyan öğrenciler ile çalışmasını yürütmüştür. Bu araştırmanın sonunda, psikolojik olarak yaşanan sorunlar ile olumsuz dini başta çıkma arasında olumlu ve anlamlı bir bağ olduğu ortaya çıkmıştır. Olumsuz dini başta çıkma ile kabullenme arasında olumsuz, diğer başta çıkma ile olumlu ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Olumlu dini başta çıkma ve stres ile başta çıkma yollarından alkol/ilâç kullanımı arasında olumsuz ilişki diğer başta çıkma yolları arasında olumlu ilişki saptanmıştır. Dini başta çıkma yöntemleri stres kaynağına göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. İlahiyat fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakültelerdeki öğrencilerle karşılaştırıldığında dini başta çıkma yöntemlerine daha çok başvurdukları tespit edilmiştir.

Topuz'un (2003) ortaya koymuş olduğu çalışmada pozitif dini başta çıkma ile dini gelişim düzeyi arasında bağ olduğu ortaya çıkmıştır. Pozitif dini başta çıkma yöntemini kullanan kişilerin stres ile başta çıkmada daha etkili yollar kullandığı görülmüştür. Olumsuz dini başta çıkma ile inkâr etme, alkol/ilâç kullanma ve ilgiyi kesme gibi etkin olmayan başta çıkma yollarının bağlantılı olduğu saptanmıştır.

Kula'nın (2005) bedensel engelliler ve dini başa çıkma üzerine yaptığı araştırmada bedensel engellilerin sorunlarıyla başa çıkmada dini yalvarma (dua), davranışlarda bulunma, manevi alt yapı ve dini destek türü dini başa çıkma etkinliklerini kullandıkları görülmüştür. Yaşanılan kent, sosyo-ekonomik seviye, yaş, dindarlık ve eğitim düzeyleri ile ailelerinde engelli olma durumlarına göre engellilerin denedikleri dini başa çıkma faaliyetlerinin büyük oranda farklı olduğu görülmüştür.

Ayten'in (2012) araştırmasında ise katılımcı bireylerin pozitif dini başa çıkma faaliyetlerine negatif dini başa çıkma faaliyetlerine oranla daha fazla başvurdukları tespit edilmiştir. Ayrıca erkek bireylerin pozitif dini başa çıkma faaliyetlerini kadın bireylere göre daha fazla kullandığı, yaş ilerledikçe dini başa çıkmaya başvurunun arttığı tespit edilmiştir. Evli insanların dini başa çıkma faaliyetlerine bekârlardan daha fazla başvurduğu, eğitim durumu yükseldikçe dini başa çıkma faaliyetlerine yönelimin azaldığı, bireylerin hayatlarındaki sorun sayısı ve sorunların ehemmiyeti arttıkça dini başa çıkma faaliyetlerine yönelimlerinin arttığı, araştırmanın çıkan sonuçları arasındadır.

Köse ve Küçükcan (2000) tarafından, "17 Ağustos Depremi"nin sonrasında, mülakat yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada, deprem nedeniyle ortaya çıkan stres ve gerginliği azaltmada şefkatli, adil ve merhametli Allah'a olan inancın; yaşanan olayları iyimser bir şekilde değerlendirmede yardımcı olduğunu ve kişilerin sevdiklerinin vefatını kabullenme sürecini kolaylaştırdığı gözlemlenmiştir.

Kula (2002) tarafından, "17 Ağustos" ve "12 Kasım" depremlerine maruz kalan 200 kişi ile mülakat yöntemiyle yapılan çalışmada, örneklem grubunun %76'sı, depremde ve deprem sonrasında rahatlamak için dua etme, Kur'an okuma, kelime-i şehadet ve salavat getirme, namaz kılma gibi dini başa çıkma faaliyetlerini kullandıklarını söylemişlerdir. Bu durumdan dolayı ayrıca Allah'a öfke duyma ve yaşanan olayları Allah'ın bir cezası olarak değerlendirme şeklinde olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini kullananların olduğu görülmüştür.

Şahin'in (2007) çalışmasında, dindarlık ile başa çıkma arasında olumlu yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık seviyesi yüksek olan kişilerin yaşanan sorunlarla başa çıkma özelliklerinin de yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Newman and Pargament (1990) son üç yıl içerisinde çok önemli sorunlarla karşılaşan 327 kolej öğrencisi üzerinde iç güdümlü dindarlık ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmada, iç güdümlü dindarlık yöneliminde olanların problemlerle başa çıkmada dinden büyük ölçüde yardım aldıklarını gözlemlemişlerdir.

Gray (1987) son beş yıl içinde anne babası ölmüş 50 ergen üzerinde yaptığı çalışmada, dini inançlarına bağlı olan ergenlerin daha düşük seviyede bunalıma girdiklerini ortaya koymuştur.

Park and Cohen'in (1993) son bir yıl içerisinde yakın arkadaşını kaybetmiş 96 Protestan kolej ve Katolik öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, dini başa çıkma ile iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Covid-19 süreciyle bağlantılı olarak kişilerin nasıl başa çıktıklarına dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Gana'da yapılan bir araştırmada, Covid-19 süreciyle birlikte kişilerin daha çok dua ettikleri ve bunun sonucunda kendilerini daha iyi hissettikleri sonucu ortaya çıkmıştır (Iddi Vd., 2021, s. 1-21). Aynı çalışmada yapılan çalışmaya katılım gösteren %37,9'unun pandemi öncesine göre daha fazla dua ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine Kolombiya ve dünya ülkeleri üzerine araştırmaların yapıldığı iki çalışmada da dini başa çıkmanın Covid-19 sürecinde çokça kullanıldığını göstermektedir (Meza, 2020; Bentzen, 2020).

2. BÖLÜM

METODOLOJİ VE BULGULAR

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, Covid-19'a yakalanan bireylerin durumunu anlamlandırmada dinin referans alınıp alınmadığı, yaşadıkları zorlu süreçlerle dini anlamda nasıl başa çıktıkları, hangi dini başa çıkma yöntemlerini kullandıkları, dini inanç ve ibadetlerinde farklılık olup olmadığını irdelemektedir. Çalışma kapsamında 5 ana 16 alt hipotez oluşturulmuştur. Oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

H₁: Covid-19'a yakalanan hastalar bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak düşünmektedirler.

H_{1a}: Covid-19'a yakalanan erkek hastalar kadın hastalara göre bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.

H_{1b}: Covid-19'a yakalanan hastalarda yaş oranı azaldıkça bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.

H_{1c}: Covid-19'a yakalanan hastalarda eğitim durumu düştükçe bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadır.

H_{1d}: Covid-19'a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadır.

H₂: Covid-19'a yakalanan hastalar inanç durumlarını sorgulamaktadırlar.

H_{2a}: Covid-19'a yakalanan erkek hastalar kadın hastalara göre inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.

H_{2b}: Covid-19'a yakalanan hastaların yaşları azaldıkça inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.

H_{2c}: Covid-19'a yakalanan hastaların eğitim düzeyi düştükçe inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.

H_{2d}: Covid-19'a yakalanan hastaların ekonomik durumları azaldıkça inanç daha çok durumlarını sorgulamaktadırlar.

H₃: Covid-19'a yakalanan hastalar hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurmuşlardır.

H_{3a}: Covid-19'a yakalanan erkek hastalar hastalığı atlatmada kadın hastalara göre dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.

H_{3b}: Covid-19'a yakalanan hastalar yaş arttıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.

H_{3c}: Covid-19'a yakalanan hastalar eğitim düzeyleri azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.

H_{3d}: Covid-19'a yakalanan hastalar ekonomik durumları azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.

H₄: Covid-19'a yakalanan hastaların dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar vardır.

H_{4a}: Covid-19'a yakalanan erkek hastaların dini inanç ve ibadetlerinde kadın hastalara göre daha fazla yönelim vardır.

H_{4b}: Covid-19'a yakalanan hastaların yaşları arttıkça dini inaç ve ibadetlerinde artış vardır.

H_{4c}: Covid-19'a yakalanan hastaların eğitim düzeyleri düştükçe dini inaç ve ibadetlerinde artış vardır.

H_{4d}: Covid-19'a yakalanan hastaların ekonomik düzeyleri düştükçe dini inaç ve ibadetlerinde artış vardır.

H₅: Covid-19'a yakalanan hastalar alternatif tıp yöntemlerine başvurmuşlardır.

Covid-19'a yakalanan bireylerin içinde buldukları durumla başa çıkabilmek için kullandıkları yöntemleri en iyi şekilde anlayabilmek amacıyla, daha detaylı ve zengin veriler elde edebilmek adına araştırmada yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın bulguları, yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinden elde edilen veriler, içerik analizi ve betimsel analiz ile çözümlenerek değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Araştırmada kullanılan yöntem ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniğidir. Bu araştırma yarı yapılandırılmış mülakat sorularından oluşmuş olup, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Mülakat formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, ekonomik durum, inanç durumu vb. bilgilerin yer aldığı ifadeler yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat sorularımızda açık uçlu olmayan sorular SPSS 25 paket programı ile frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma (S), pearson momentler çarpımı korelasyon kat sayısı (r) hesaplanmış ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Açık uçlu sorularda ise görüşmeler ses kaydına alınmış ve daha sonrasında betimsel analiz yapılarak çalışmaya aktarılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Ülkemizde, 06 Ocak 2022 tarihinde Sağlık Bakanlığı'nın açıklamış olduğu verilerine göre toplam 9.266.516 Covid-19 salgınına yakalanan hasta vardır (<https://covid19.saglik.gov.tr>). Bu hastaların illere göre dağılımları haftalık olarak verilmekte ve 100.000 kişide hasta oranı açıklanmaktadır. Amasya ilinde 18 - 24 Aralık 2021 tarihleri arasında açıklanan vaka sayısı da 100.000'de 180,33'tür (<https://covid19.saglik.gov.tr>). Çalışmanın evrenini Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan ve 2020-2021-2022 yıllarında Covid-19 salgınına yakalanan hastalar oluşturmaktadır. Örneklem olarak da tesadüfi örneklem yöntemi seçilmiş ve derinlemesine görüşme yapılmıştır. Başkale'nin (2016) çalışmasında derinlemesine görüşmelerde örneklemin yaklaşık 30 kişi olması gerektiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle çalışmanın örneklemini en az 30 kişi oluşturmaktadır. Bu hastaların cinsiyetlerine göre homojen olarak dağılımlarına dikkat edilmiştir.

2.4. Bulgular

Bu kısımda araştırmanın örneklem grubunu oluşturan katılımcıların tanımlayıcı istatistiksel özelliklerine ilişkin tablolar ile Covid-19 sürecinde dini başa çıkma yolları açısından değerlendirilme düzeylerini belirlemeye ilişkin demografik özelliklere ait çıkarımsal analizler ve yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verilen cevaplara ilişkin betimsel analiz sonuçlarına değinilmiştir.

2.4.1. Demografik Özellikler

Mülakat yöntemi ile elde edilen veriler gerek görüldüğü yerlerde nicel olarak sunulmak amacıyla Tablo haline getirilmiştir. Bu bölümde belirli başlıklar altında demografik özellikler Tablo 2,1'de sunulmaktadır.

Tablo 2.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Erkek	14	45,16
	Kadın	17	54,84
Ekonomik Durum	Kötü	0	-
	Orta	16	51,61
	İyi	15	48,39
Yaş	18-35	14	45,16
	36-50	13	41,94
	51+	4	12,90
Eğitim Durumu	Lise	5	16,13

	Ön Lisans	4	12,90
	Lisans	20	64,52
	Yüksek Lisans	2	6,45
Medeni Durum	Evli	27	87,10
	Bekâr	4	12,90

Araştırma 31 birey ile yapılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan bireylerin %45,16'sı erkek bireylerden, %54,84'ü ise kadın bireylerden oluşmuştur. Araştırmaya gönüllü olarak katılanların %87,10'u evli, %12,9'u ise bekâr olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılanların eğitim durumu ise %16,13'ü lise, %12,9'u ön lisans, %64,52'si lisans ve %6,45'i ise yüksek lisans mezunu olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılanların ekonomik durumları incelendiğinde kötü durumda olduğunu belirten çıkmazken %51,61'i orta ve %48,39'u iyi durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanların yaş oranları ise %45,16'sı 18-35 yaş aralığında, %41,94'ü 36-50 yaş aralığında ve %12,92'u ise 51+ yaş olduğunu beyan etmiştir.

2.4.2. Mülakat Sorularına İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Araştırmada yapılan mülakat sonucunda elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

2.4.2.1. Katılımcıların Covid-19 Hastalığını İlk Duydukları ile İlgili Elde Edilen Bulgular

Katılımcılara sorulan ilk soru "Covid-19 hastalığını ilk duyduğunuzda ne düşündünüz? (Tanrı'nın insanlığa bir cezası olarak mı yoksa küresel anlamda bir sağlık sorunu olarak mı düşündünüz?)" şeklindedir. Katılımcılardan alınan sonuçlara göre katılımcıların %67,74'ü bu hastalığın küresel bir sağlık sorunu olduğunu belirtmiştir. %12,9'u bir ceza olarak nitelendirmiştir. Katılımcıların %19,35'i hem Tanrı'nın bir cezası hem de küresel bir salgın olarak değerlendirmişlerdir. Çalışmaya katılanlardan derlenen cevaplar ise şu şekildedir;

Küresel bir sağlık sorunu (%67,74) olduğunu düşünen katılımcılardan derlenen cevaplar şu şekildedir;

"D-3-...İlk ortaya çıktığında küresel olarak bile salgın olduğunu düşündüm. Ceza olarak düşünmedim..." derken,

"D-5-...Küresel anlamda bir sağlık problemi hani insanların dikkatsizlikleri sonucunda ortaya çıktığını küresel anlamda sağlık problemi olduğunu düşündüm..."

"D-6-...Küresel anlamda bir sağlık sorunu olarak düşündüm. Salgın olarak değerlendirdim..."

“D-8-...Ben küresel bir sorun olduğunu düşündüm. Çok fazla bir ceza ya da dini açıdan Tanrı'nın bize bir cezası olduğunu düşünmedim. Yani bir sağlık problemi, çünkü böyle virüsler daha önce de var olan şeyler. Yani grip virüsü vardı, domuz gribi vardı bunlar üzerine de hastalık olduğunu düşündüm...”

“D-14-...Küresel anlamda bir sağlık sorunu olarak düşündüm...”

Katılımcılardan alınan sonuçlara göre katılımcıların %12,9'u bu hastalığı bir ceza olarak nitelendirirken katılımcılar tarafından verilen cevaplar şu şekildedir;

“D-4- ...İlk düşündüğüm aslında Allah'ın bir cezası olduğunu düşündüm. Yani düşüncem buydu ve küresel olarak da bütün dünyayı sardı bu. Yani düşüncem Allah'ın büyük gazabı olduğunu düşünüyorum...”

“D-24-...Allah'ın bize vermiş olduğu bir ceza olarak düşündüm...”

Katılımcılardan alınan sonuçlara göre katılımcıların %19,35'i her ikisinde yani hem ceza hem de küresel bir salgın demişlerdir. Soruya verilen cevaplar ise şu şekildedir;

“D-9-... Yani daha çok küresel anlamda sağlık sorunu olarak düşündüm. Yani şu zamanda hani doğadaki kötü olaylardan dolayı aslında insanlığa belki bir cezasıdır da diyebilirim...”

“D-19-...Ben şahsen bu tür olaylar da bir ceza olayı olarak bakmam olaya iki yönlü bakmaya çalışırım. Bu hadise de bu iki yönlü bakışını devam ettirdim birincisi, insanlığın başına gelen umumi felaketler veya sıkıntıların temelde sebebinin yine insanlığın fitratına uygun bir hayat tarzı yaşamayıp dünyayı yaşanmaz bir yer haline getirmesi sebebiyle ortaya çıkan birtakım sonuçlar olarak bakarım. Günümüzde teknolojinin dediği gibi işte ozon tabakasının delinmesi, buzulların erimesi, bir takım dünyadaki dengelerin bozulması, buna örnek. Benim birinci bakış açım budur. İkincisi ise bunun ötesinde biz bu dünyaya bir imtihan yeri olarak gönderildik. Belki biz insanların birebir dahil olmasa bile Allah'u Teâla insanları zaman zaman denemektedir. Bazen sağlıklı, bazen hastalıkla, bazen fakirlikle, bazen zenginlikle vb. Bu hadisenin ikinci boyutu da budur diye bakmışımdır...”

“D-21-... Ben ilk başlarda küresel bir sağlık sorunu olduğunu düşünüyordum ama bu işte Avrupa ülkelerinde özellikle çok yayıldığında daha doğrusu Tanrısal bir ceza olarak da düşündüm...”

“D-26-... Her ikisini de düşündüm diyebilirim hem ceza hem de sağlık sorunu...”

Bu soru doğrultusunda oluşturulan “H₁: Covid-19'a yakalanan hastalar bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak düşünmektedirler.” Hipotezimiz reddedilmiş olup katılımcıların %67,74'ü bu hastalığın küresel bir sağlık sorunu ve Tanrı'nın bir imtihanı olduğunu belirtmişlerdir. %12,9'u bir ceza olarak nitelendirmiştir. Her ikisi de yani hem ceza hem de küresel bir salgın diyenler ise %19,35'tir. Alt hipotezlerde elde edilen veriler ise; “H_{1a}: Covid-19'a yakalanan erkek hastalar kadın hastalara göre bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.”, alt hipotezimizde ise kadın hastalar, %70,59'u bir sağlık

sorunu derken, %5,88'i ceza olarak, %23,53'ü hem ceza hem de sağlık sorunu olarak nitelendirmiştir. Erkek hastaların ise %64,29'u sağlık sorunu, %21,43'ü ceza, %14,29'u ise hem ceza hem de sağlık sorunu olarak nitelendirmiştir. Erkek hastaların %21,43'ü ceza derken, kadın hastaların %5,88'i ceza olarak belirtmişler ve erkek hastalar daha çok bu hastalığı ceza olarak değerlendirmişler ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. "H_{1b}: Covid-19'a yakalanan hastalarda yaş oranı azaldıkça bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.", alt hipotezinde ise 51+ yaş üstü %0 olup 36-50 yaş arasının %16,67'si ceza olarak belirtmiş, 18-35 yaş arası kişilerin ise %13,33'ü ceza olarak nitelendirmiş ve bu alt hipotez reddedilmiştir. "H_{1c}: Covid-19'a yakalanan hastalarda eğitim durumu düştükçe bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.", alt hipotezinde ise yüksek lisans mezunu olan kişilerin %0'ı ceza derken, lisans mezunu kişilerin %10,00'u, ön lisans mezunu kişilerin %25,00'i, lise mezunu kişilerin ise %25,00'i ceza olarak belirtmiş ve alt hipotez kabul edilmiştir. "H_{1d}: Covid-19'a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça bu hastalığı Tanrı'nın insanoğluna bir cezası olarak tanımlamaktadırlar.", alt hipotezinde ise ekonomik durumu iyi olanların %27,27'si ceza olarak nitelendirirken, ekonomik durumu orta olanların %7,14'ü ceza olduğunu belirtmişlerdir. Böylece bu alt hipotezimiz reddedilmiştir.

2.4.2.2. Katılımcıların Covid-19 Hastalığına Yakalandığınızda Neler Hissettikleri, İnanç Durumları ile İlgili Sorgulama Yapıp Yapmadıkları ile İlgili Elde Edilen Bulgular

Katılımcılara sorulan bir diğer soru "Covid-19 hastalığına yakalandığınızda neler hissettiniz inanç durumunuzu sorguladınız mı?" şeklindedir. Katılımcıların %64,52'si inanç durumunu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık yoktur derken, %35,48' i ise inanç durumunu sorguladım, inanç durumumda farklılık vardır cevabını vermişlerdir. Çalışmaya katılanlardan derlenen cevaplar ise şu şekildedir;

Katılımcıların %64,52'si inanç durumunu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık yok derken verilen cevaplar ise şu şekildedir;

"D-1-...Sorguladım tabi ki... Sürekli dua ettim. Yani hasta olduğun zaman Allah'ın herkese vermiş olduğu bir sınav diyelim. Kendime bir sınav gibi gördüm bu hastalığı. O süreçte hep dua ettim, hiç isyan etmedim..."

"D-2-...Tabi gözden geçiriyorsunuz, yani hayatın bitebileceği ana geldiğinizi hissediyorsunuz. Yani her şeyin bir anda bitmiş olabileceğini, birçok yaptığınız şeyin anlamsız olduğunu fark ediyorsunuz. Tabii ki hem yaşamı hem dini sorguluyor size eksikliklerinizi daha rahat görüyorsunuz. Yani hayata daha farklı bakmak, dolu dolu yaşamak gerektiğini düşünüyorsunuz..."

D-3-...Evet hastalığa yakalandığımızda biraz ağır geçirmeye başlayınca tabii ki ister istemez insan kendisini sorguya çekiyor. Geçmişini düşünüyor. Eğer bu durumda hayatını kaybederse,

ne yaşayacağını, başına neler gelebileceğini düşünüyor. Bu sebeple dini anlamda kendimizi sorguladık...”

“D-4- Tabi ki de sorguladım. Yani bu bana geldiyse Allah'ın bana bir lütfu olduğunu düşündüm. Yani tamam bu dünyada sıkıntı çekiyorsun ama öbür dünyada bunun karşılığını alacağım için Allah'ın beni unutmadığını yani beni imtihan ettiğini düşündüm. İnanç olarak evde kaldığım sürece bol bol dua ettim, namaz kıldım, tekrar kendimi sorguladım. Yani dinen eksikliğim var mı yok mu diye kendime sordum...”

“D-9-...Evet sorguladım. Yani insan hastayken sanırım daha çok dine düşüyor. Ne bilim hayatının son bulacağını düşündüğüm için mi çevremdekilere daha çok zarar verecek olacağını düşündüğüm için mi, daha çok dua etmeye başladım. Daha çok şükretmeye başladım diyebilirim yani...”

“D-10-...Tabi ki sorguladım. Çünkü çok kişinin bu hastalıktan dolayı öldüğünü, hastalıkların arttığını gördüğüm zaman, bu hastalığa yakalandığım zaman öleceğim korkusu başladı ve ilk başta hani bu zamana kadar eksik yaptığım ibadetlerim ile ilgili vb. kendimi çok sorguladım pişmanlık duydum yani...”

“D-24-...Yani tabii ki de insanın başına gelince insan daha çok şükretmeyi öğreniyor. Biraz dini boyutu, hayatımızı sorguladık...”

Katılımcıların %35,48' i inanç durumumu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık vardır, cevabını verirken verilen cevaplar şu şekildedir;

“D-8-...Yok hayır sadece endişe ve korku yani hastalığın nasıl bir etki bırakacağını o tarz endişelerim oldu. Öyle bir sorun. Kendimde nasıl etki bırakacak, İleri ki yaşantımda sağlık problemi olarak yansıyacak mı sıkıntı çıkaracak mı diye korktum. Onun dışında herhangi endişem olmadı...”

“D-13-...Hayır, kesinlikle onunla akalı bir şey yaşamadım ben...”

“D-16-...Ben ilk pozitif olduğumu duyunca böyle ciddi bir yıkıma uğradım. Psikolojik olarak nasıl atlatacağım diye düşündüm. Dine yönelim o anda düşünemiyorsunuz onu. Yani zaten öleceğim acaba falan diye düşünüyorsun çünkü. Hani kurtulan da oluyor, ölen de oluyor. Benim kendi adıma o an düşünemedim yani ne olacağını bilemedim. Bir belirsizlik oldu ama dini inanç konusu o an onu düşünemiyorsunuz o panik ile...”

“D-17-...Yok, inanç durumumu hiç sorgulamadım...”

Bu soru doğrultusunda oluşturulan, “H₂: Covid-19'a yakalanan hastalar inanç durumlarını sorgulamaktadırlar.” Hipotezimiz reddedilmiş olup katılımcıların %64,52'si inanç durumumu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık yoktur derken, %35,48'i ise inanç durumumu sorguladım, inanç durumumda farklılık vardır cevabını vermişlerdir. Ayrıca bu hipoteze bağlı olarak oluşturulan alt hipotezlerimizden elde edilen veriler ise; “H_{2a}: Covid-19'a yakalanan

erkek hastalar kadın hastalara göre inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.”, alt hipotezinde erkek katılımcıların %42,86’sı inanç durumunu sorguladım, farklılık var diye belirtirken, kadın katılımcıların %29,41’ i inanç durumunu sorguladım, farklılık var cevabını vermişler ve erkek hastalar kadın hastalara göre inanç durumlarını daha fazla sorgulamakta oldukları görülmüş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{2b}: Covid-19’a yakalanan hastaların yaşları azaldıkça inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.”, alt hipotezinde ise 18-35 yaş arasındaki bireylerin %42,86’sı, 36-50 arasındaki bireylerin ise %30,77’si, 51+ yaşındaki bireylerin ise %25,00’i inanç durumu sorguladıkları belirtmişler yaş azaldıkça inanç durumunda sorgulama fazla olduğu görülmüş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{2c}: Covid-19’a yakalanan hastaların eğitim düzeyi düştükçe inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.”, alt hipotezimizde ise inanç durumunu sorguladım ve inanç düzeyinde farklılık oldu diye belirten lise mezunu bireylerin oranı %40,00, ön lisans mezunu bireylerin oranı %25,00, lisans mezunu bireylerin oranı %66,67, yüksek lisans mezunu bireylerin oranı ise %0 olmuştur. Eğitim düzeyi düştükçe anlamlı bir azalma olmamış ve alt hipotezimiz reddedilmiştir. “H_{2d}: Covid-19’a yakalanan hastaların ekonomik durumları azaldıkça inanç durumlarını daha çok sorgulamaktadırlar.”, alt hipotezimizde ekonomik durumunun inanç durumunu ve düzeyini etkilediği belirtenlerin oranlarına baktığımızda ekonomik durumu orta olan bireylerin %43,75’i, iyi olduğunu beyan eden bireylerin oranı %26,67 olmuş ve ekonomik durum azaldıkça inanç durumlarını sorgulama arttığı görülmüş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir.

2.4.2.3. Katılımcıların Covid-19 Hastalığı ile Başa Çıkmada Dini Başa Çıkma Yöntemlerini (Namaz, Şükür, Dua vb.) Kullanıp Kullanmadıkları ile İlgili Elde Edilen Bulgular

Katılımcılara sorulan bir diğer soru “Covid-19 hastalığı ile başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerini (namaz, şükür, dua vb.) kullandınız mı? şeklindedir. Katılımcıların %90,32’si hastalığı atlama da dini başa çıkma yöntemlerini kullandığını beyan etmiş, %9,68’i ise dini başa çıkma yöntemlerine başvurmadığı cevabını vermişlerdir.

Katılımcılardan dini başa çıkma yöntemine başvuranların oranı %90,32 olup katılımcıların cevapları ise şu şekildedir;

“D-2-...Kesinlikle. Yani hastaneydim. Zaten benim hastane süreci geçmişti 18 gün kadar bu süreçte mesela ibadetlerini aksatmamaya çalıştım. Zor şartlarda da olsa nefes alma problemi yaşıyordum. Yine de işte abdest ‘in bir bölümünü alıp gelip cihaza bağlıyordum kendimi. Tekrar gidiyordum geliyordum gibi. Yani o zorlu süreçte ibadetleri yerine getirmeye çalıştım. Daha çok duaya sığınuyorsunuz. Duayla namaz kılarak, daha motive etmeye çalıştım...”

“D-3-...Evet, bu süreçte bol bol dua ettik. Hastalığı en kolay şekilde atlatabilmek için herhangi bir sıkıntı yaşamamak için geçmişe dönük yapmış olduğumuz eksiklerimizi ibadet olarak

tamamlamaya çalıştık. Sağlığımız el verdiğince kaza namazlarımızı kılmaya çalıştık, geçmişe yönelik günahlarımızdan af diledik bugünkü halimize şükretmeye çalıştık...”

“D-4-...Tabii, mesela namazlarımı kıldım. Dualarımda Rabbim’den şifa istedim. Ya Rabbim bana yardımcı ol, bana sağlık sıhhat ver diye dua ettim. Bana derken tüm cümle âleme ümmet-i âlem içinde dua ettim. Yani dinen yardım isteğim böyle oldu Rabbimden namaz dua... Bol bol Kur-an okudum ibadet ettim bunlar yani...”

“D-7-...Kullandım tabi ki dua ettim namaz kıldım. Hani belki bazen eksik olarak yaptığım, ibadetlerimi bundan sonra eksik olarak yapmamam gerektiğini anladım. Hani düşünerek bu şekilde devam ettim...”

“D-11-...Tabi duamızı ettik. Yani Allah'a sığındık. Sonuçta Allah'tan gelen bir şey olursa olsun, sebebi ne olursa olsun Allah'tan gelen bir şeydi. Duamızı ettik ibadetlerimizi belki daha fazla etmişizdir bu şekilde...”

“D-14-...Tabii ki bol dua oldu yakınlarım aradığında onlardan bolca dua istedim. Onlarla irtibatım daha kuvvetli oldu. Birçok şeyin kıymetini anladım. Sanki o zaman dilimi bizim için ayrılmış o bir haftalık süreçte özellikle hani kendini dünya işlerinden çek kendini biraz daha diğer tarafa yönlendir şeklinde verilmiş bir şeydi benim için bir hediyeydi sanki o ölçüde...”

“D-18-...Tabi yakalandığım zaman yani Allah'a şükrettim, sağlığıma dua ettim. Her geçen gün daha iyi olmam için namaz da kıldım, şükür de dua da ettim...”

“D-21-...Tabii ki yani insan, her insan başı dara düştüğünde ilk önce Allaha el açıyor. Tabi ki de şükrettik dua ettik, o tarz girişimlerde bulundum...”

“D-25-...Kesinlikle çünkü tıbbi destekler alsak da ruhani olarak da desteğe ihtiyacımız vardı. Burada da işte ibadetlerle dualarla kendimizi çok daha iyi hissettik ailecek...”

“D-27-...Tabi insan çaresizliğe düştüğü zaman elbette ki duası değişiyor, davranışları değişiyor. İbadet hayatı değişiyor biraz daha fazla oldu...”

“D-30-...Tabi yani. Zaten bildiğim ve günlük hayatıma adapte ettiğim şeylere inanç noktasında devam ettim ve bu anlamda sürekli olarak tabii ki aklımdan dua etmek geçiyordu. Belki daha fazla dua etmeye başladım. Çünkü insanlar zor zamanlarında daha çok sığınmaya, daha çok dua etmeye ihtiyaç duyuyorlar. Ben de bu psikoloji ile devamlı olarak dua ettim ve geçmesi yönünde sürekli olarak günlerimi dualarla geçirdim diyebilirim...”

Katılımcılardan dini başa çıkma yöntemine başvurmadığını söyleyenlerin oranı %9,68 olup katılımcıların cevapları ise şu şekildedir;

“D-17-... Standardın dışında ekstra hiçbir şey yapmadım. Her zamanki dini yaşantımız neyse o yani ben Covitten kurtulayım diye ayrıca dini manada bir mesaim olmadı...”

Bu soru doğrultusunda oluşturulan, “H₃: Covid-19’a yakalanan hastalar hastalığı atlattığında dini başa çıkma yöntemlerine başvurmuşlardır.” Hipotezimiz kabul edilmiş olup katılımcıların %90,32’ si hastalığı atlattığında dini başa çıkma yöntemlerini kullandığını beyan etmiş, %9,68’i ise dini başa çıkma yöntemlerine başvurmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu hipoteze bağlı olarak

oluşturulan alt hipotezlerimiz; “H_{3a}: Covid-19’a yakalanan erkek hastalar hastalığı atlatmada kadın hastalara göre dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, “H_{3b}: Covid-19’a yakalanan hastalarda yaş arttıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, “H_{3c}: Covid-19’a yakalanan hastalarda eğitim düzeyleri azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, “H_{3d}: Covid-19’a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, alt hipotezlerde elde edilen veriler ise; “H_{3a}: Covid-19’a yakalanan erkek hastalar hastalığı atlatmada kadın hastalara göre dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, alt hipotezimizde erkek katılımcılardan dini başa çıkma yöntemlerini kullandım diyenlerin oranı %92,86, kadın katılımcıların oranı ise %88,24 olmuş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{3b}: Covid-19’a yakalanan hastalarda yaş arttıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, alt hipotezimizde ise 18-35 yaş arasındaki katılımcılardan %92,86’sı, 36-50 arası katılımcıların oranı %83,33, 51+ yaş katılımcıların oranı ise %100 çıkmış ve alt hipotezimiz anlamlı bir fark olmadığından hipotezimiz reddedilmiştir. “H_{3c}: Covid-19’a yakalanan hastalarda eğitim düzeyleri azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, alt hipotezimizde lise mezunu katılımcıların %100’ü, ön lisans mezunu katılımcıların oranı %100, lisans mezunu katılımcıların oranı %90,00, yüksek lisans mezunu katılımcıların ise oranı %50 olmuş eğitim düzeyi azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine başvuru artmakta olduğu görülmüş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{3d}: Covid-19’a yakalanan hastalarda ekonomik durumları azaldıkça hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurumaktadırlar.”, alt hipotezimizde ise ekonomik durumu orta olanların dini başa çıkma yönteminin kullanma oranı %93,75, ekonomik durumu iyi olanların oranı ise %86,67 olmuş ekonomik durum azaldıkça dini başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurulduğu görülmüş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir.

2.4.2.4. Katılımcıların Covid-19 Hastalığı Öncesi, Hastalık Süreci ve Hastalık Sonrası Dini İnanç ve İbadet Olarak Yaşantılarını Değerlendirme ile İlgili Bulgular

Katılımcılara sorulan bir diğer soru “Covid-19 hastalığı öncesi, hastalık süreci, hastalık sonrası dini inanç ve ibadet olarak yaşantınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklindedir. Katılımcıların %58,06’sı farklılık olmamıştır. Farklılık olmamıştır diyenlerin oranı ise %41,94 olmuştur. Kimisi hastalık öncesine göre artış olduğunu belirtirken, zaten ibadetlerime dikkat eden bir kişi olarak bir değişiklik olmadı, hiçbir farklılık olmamıştır gibi değerlendirmelerde de bulunanlarda olmuştur.

Katılımcılardan %58,06’sı dini inanç ve ibadet olarak farklılık olmuştur derken verilen cevaplar şu şekildedir;

“D-1-... Şimdi hastalık sürecinden önce normal hayatıma devam ediyordum ama hasta olduğum zaman yani sıkı sıkı duaya daha çok şey yaptım. Allah'a karşı inancımı, kendimi de yokladım yani nasıl deyim hastalık sürecinde daha çok dua ettim kendime. Hastalıktan sonra da yani nasıl bir tedbir alırım nasıl korunurum diye düşündüm. Hastalık ve sağlıkta her zaman için dua ettim. Yani ben hiç isyan etmedim, sürekli de devam ediyorum dua etmeye...”

“D-2-...Dini hassasiyeti olan bir insanım şimdi onu hayatıma yansıtmaya çalışıyorum. Ahlaken olsun ibadetler açısından olsun, hani elimden geldiği kadar bir şeyleri yapmaya çalışıyorum ama yine de yani orada bir tekrar sorguluyorsunuz kendinizi. Kesinlikle hastalık sürecinde artış oluyor...”

“D-3-...Covid-19 tabi ilk çıktığında kendimizi sorgulamıştık. Bu hastalıkta bizimle beraber bizden birer parça olmuştu. Ama gerçek anlamda başımıza gelince daha fazla tedirgin oluyor insan. Çünkü geçmiş yaşantılarını düşünüp, tövbe ediyor. Ve bu süreçte yakınlarımızı da kaybettik. Bu sebeple daha fazla ölümün ne kadar yakın olduğunu her insanın bunu genç ya da yaşlı tadabileceğini fark etmiş olduk. Bu sebeple bundan sonraki süreçte daha fazla aslında hayatımıza dikkat ediyoruz. Çeki düzen vermeye çalışıyoruz. İmani noktada eksikliklerimizi tamamlamaya çalışıyoruz. İbadetlerimizi daha sıkı bir şekilde yapmaya çalışıyoruz. Çünkü insan unutup, ölümün bu kadar yakın olduğunu hatırlayamıyor. Bununla yüzleşince daha fazla imani noktada kendimizi düzeltmeye eksiklerimizi gidermeye çalışıyoruz. Mesela Kuran-ı Kerim okumaya haftada belirli birkaç gün ayırıyorsak şimdi her günümüzün bir şekilde onunla geçirmeye çalışıyoruz. Namazlarınıza eskisinden daha fazla dikkat ediyoruz. Duamızı duanın önemini daha iyi anladık. Daha fazla dua ediyoruz. Geçmişe yönelik baktığımız zaman şu an ki halimiz daha fazla imani noktada ibadet noktasında ilerletmeye çalışıyoruz. Daha fazla artırarak devam etmeye çalışıyorum diyebilirim...”

“D-4- Yani hastalık sürecinde inanç ve ibadet anlamında daha özenli, daha isteyerek Rabbimden istedim, işte bu hastalıktan önce normal ibadetimi yapıyordum, namazımı olsun orucumu olsun. Tabi hastalıklar esnasında daha çok bunlara özen gösterdim. Saati, zamanı tevekkül olarak...”

“D-10- İşin aslında maalesef ben burada dürüst olmam gerekirse; öncesinde ben namaz kılmıyordum. Bu kadar çok fazla ibadet etmiyordum örnek veriyorum. Ramazan ayında orucumu tutardım veya Cuma namazlarına giderim aslında ibadetlerim çok az bu hastalığa yakalandığımız zaman çok daha fazla yapmam gerektiğini düşündüm...”

Katılımcılardan %41,94'ü dini inanç ve ibadet olarak farklılık olmamıştır, derken verilen cevaplar şu şekildedir;

“D-5-...Hayatıma baktığımda herhangi bir değişiklik benim için yaşanmadı...”

“D-6-...Yani çok o anlamda bir değişiklik olmadı açıkçası öncesinde hayatıma nasıl devam ediyorsam aynı şekilde devam ettim bana çok bir artısı ya da eksisi olmadı ortalamayı bozmadı...”

“D-8-...Yok herhangi bir değişiklik olmadı...”

“D-13-... Yaşantımda bir değişiklik olmadı. Dini inancımda da özellikle bir değişiklik olmadı...”

“D-16-...Yani bir farklılık olmadı o anlamda soruyorsanız öncesinde de sonrasında da aynıydı...”

Bu soru doğrultusunda oluşturulan “H₄: Covid-19’a yakalanan hastaların dini inanç ve ibadetlerde farklılıklar vardır.” hipotezimiz kabul edilmiş olup farklılık olduğunu belirtenlerin oranı %58,06, farklılık olmamıştır diyenlerin oranı ise %41,94 olmuştur. Ayrıca bu hipoteze bağlı olarak oluşturulan alt hipotezlerimiz; “H_{4a}: Covid-19’a yakalanan erkek hastaların dini inanç ve ibadetlerinde kadın hastalara göre daha fazla yönelim vardır.”, “H_{4b}: Covid-19’a yakalanan hastaların yaşları arttıkça dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, “H_{4c}: Covid-19’a yakalanan hastaların eğitim düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, “H_{4d}: Covid-19’a yakalanan hastaların ekonomik düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, alt hipotezlerimizde elde edilen veriler ise “H_{4a}: Covid-19’a yakalanan erkek hastaların dini inanç ve ibadetlerinde kadın hastalara göre daha fazla yönelim vardır.”, alt hipotezimizde kadın katılımcıların %29,41’i farklılık olduğunu belirtirken, erkek katılımcıların ise %92,86’sı farklılık olduğunu beyan etmiş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{4b}: Covid-19’a yakalanan hastaların yaşları arttıkça hastalık sonrasında dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, alt hipotezimizde 18-35 yaş arası katılımcılardan %35,71’i, 36-50 arası katılımcıların oranı %76,92, 51+ yaş katılımcıların ise oranı %100 olarak ortaya koyulmuş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir. “H_{4c}: Covid-19’a yakalanan hastaların eğitim düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, alt hipotezimizde ise lise mezunu katılımcıların %60, ön lisans mezunu katılımcıların %0, lisans mezunu katılımcıların %80, yüksek lisans mezunu katılımcıların oranı ise %50, olmuş ve hipotezimizde anlamlı bir artış söz konusu olmayıp alt hipotezimiz reddedilmiştir. “H_{4d}: Covid-19’a yakalanan hastaların ekonomik düzeyleri düştükçe dini inanç ve ibadetlerinde artış vardır.”, alt hipotezimizde ekonomik durumu orta olanların oranı %81,24’ü, ekonomik durumu iyi olanların oranı ise %33,33 olmuş ve alt hipotezimiz kabul edilmiştir.

2.4.2.5. Katılımcıların Tedavi Sürecinde Modern Tıp Dışında Alternatif Tedavi Yöntemlerine Yönelme Durumları ile İlgili Elde Edilen Bulgular

Katılımcılara sorulan bir diğer soru “Tedavi sürecinde modern tıp dışında alternatif tedavi yöntemlerine yöneldiniz mi?” şeklindedir. Katılımcıların %93,55’i alternatif tedavi

yöntemlerine yöneldiklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılanlardan derlenen cevaplar ise şu şekildedir;

“D-2-...Evet, alternatif tıp olarak bitkisel ürünler eşim temin etti. Bunlardan da destek alarak toparlanmaya çalıştım...”

“D-3-...Evet yöneldik. Çeşitli etrafımızdan duyduğumuz doğal bitkilerden çaylar yapmaya çalıştık. Bazılarının işte tat koku kaybında destekleyici olduğunu düşünerek koklayarak ya da işte kaynatarak buharlaştırarak odamızı temizlemeye çalıştık. Akciğerlere faydası olduğunu düşündüğümüz bazı yine doğal şeyler de uyguladık. Çörekotu yağının faydaları çok söyleniyordu, onu kullandık. Farklı farklı yağlar kullandık. Meyveler sebzeler tabii ki de doğal şeylerden çok fazla faydalandık. Çünkü süreç içerisinde çok fazla bir ilaç verilmediği için kendi başımızın çaresine bakmaya çalıştık diyebiliriz...”

“D-18-...Tabii. Sirke, sarımsak, zencefil, karanfil gibi içecekler, yiyecekler kullandım ve çok da faydasını gördüm. Tıptan çok bunların faydasını gördüm...”

“D-20- Şu an zaten ben zaten durum ağır bir Covid geçirdim. Ciğerlerim yırtıldı, patladı o süreçten. Şu anda üçüncü aydayım yani Covid geçirdiğimin üçüncü, hastaneden çıktığımin ikinci, iki buçuk ayındayım. Bir hacamat olmayı düşünüyorum. Onu da dün itibariyle gördüm. Sadece benim normal bir Covid değil de yoğun Covid yani ciğerleri yırtık ve patlamasından dolayı yeniden bir tomografi çektir, buna göre hacamat yapalım dedi. Daha önce bir kez yaptırmıştım. Alternatif tıpta şöyle; işte kekik suya kekik damlatma işte kantaron yalnız elde yapılmış normal şey değil. Eşim, dostum ya da bunu geçirmiş kişilerin önerileri üzerine aktarlardan da çeşitli bitkisel şeyler aldık. Ama şu anda da bu ay içerisinde de hacamat yaptıracağım bu kadar yani...”

Bu soru doğrultusunda oluşturulan H₅: Covid-19'a yakalanan hastalar alternatif tıp yöntemlerine başvurmuşlardır. Hipotezimiz kabul edilmiş olup, alternatif tıp yöntemlerine yöneldiği belirtenlerin oranı %93,55 olmuştur.

SONUÇ

İnsanlar, salgın, deprem, sel gibi ortaya çıkan krizlerin ortaya çıkmasına neden olan etkenleri anlamak ve anlamlandırmak için ortaya çıkan krize bazen dinî yüklemeler yapmaktadırlar (Köse ve Küçükcan, 2020). Bu araştırma, Covid-19 salgınına yakalanan kişilerin hastalığı anlamlandırma durumları, hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını, dini inanç ve ibadetlerinde farklılık olup olmadığını, ortaya koyma bakımından önem arz etmektedir. Bu anlamda alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Covid-19'a yakalanan bireylerin durumunu anlamlandırmada dinin referans alınıp alınmadığı, yaşadıkları zorlu süreçlerle dini anlamda nasıl başa çıktıkları, hangi dini başa çıkma yöntemlerini kullandıkları, dini inanç ve ibadetlerde artış olup olmadığı ve bunların onların üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Daha detaylı ve zengin veriler elde edebilmek adına araştırmada yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda, Covid-19 hastalığına yakalanan ve resmi olarak tanı alan 31 gönüllü bireyin katılımı derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan 31 bireyin homojen dağılım gösterdiği, medeni durumlarının ise %87 evli olduğu, ekonomik durumlarının homojen olarak orta ve iyi olduğu, yaş düzeylerinin ve eğitim durumlarının da yine homojen bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

Yapılan mülakat görüşmelerinde Covid-19 hastalığı bir ceza mı yoksa sağlık sorunu mu? Şeklindeki sorumuza katılımcıların vermiş olduğu cevaplara göre, katılımcılar %67,74'ü bu hastalığı küresel bir sağlık sorunu, %12,9'u bir ceza olarak nitelendirmiştir. Hem ceza hem de küresel bir salgın diyenlerin oranı ise %19,35'dir. Bu soru doğrultusunda oluşturulan ilk hipotezimiz, "H₁: Covid-19'a yakalanan hastalar bu hastalığın Tanrı'nın insanlığına bir cezası olarak düşünmektedirler." Hipotezimiz reddedilmiştir. Yapılan mülakatta Covid-19'u küresel bir sağlık problemi olarak görüyoruz diyenlerin yanında Tanrı'nın bir imtihanı olarak görüyoruz diyenlerde olmuştur.

Katılımcılardan D-12 "...küresel güçlerin bir dünyaya müdahalesi olduğunu ilk etapta onu düşündüm. Yani küresel güçlerin dünyayı dizayn etme çabası olarak ilk etapta aklıma geldi." D-19 ise "...biz bu dünyaya bir imtihan yeri olarak gönderildik. Belki biz insanların birebir dahil olmazsa bile Allah'ı Teâla insanları zaman zaman denemektedir. Bazen sağlıkla, bazen hastalıklar, bazen fakirlikle, bazen zenginlikle...", şeklinde açıklamada bulunan katılımcılarda bulunmaktadır. Literatüre baktığımızda ise; Karagöz (2022) yaptığı çalışmada sağlık çalışanlarının, salgının ortaya çıkış sebebi ile ilgili olarak farklı değerlendirmelerde bulduklarını, doğal bir salgın diyenlerin oranını ise %25 olarak tespit etmiştir. Karaca ve Doğan (2021) yaptıkları çalışmada katılımcılardan %35,2'sinin virüsün ortaya çıkma ve yayılma sebebini doğal bir olay olarak değerlendirirken katılımcıların %28,2'si virüsün biyolojik silah olduğunu düşünmektedir. Üçüncü sırada (%16,7) virüsün ilahi bir uyarı olduğu görüşü bulunmakta, dördüncü sırada (%13,7) virüsü ilahi adalet gereği Allah'ın gönderdiği bir

ceza olarak algılayanlar gelmektedir. Açık uçlu bırakılmış seçeneğe görüşlerini yazanlar (%6,2) da olmuştur. Bunlardan iki kişi virüsün şekil değiştirmiş doğal bir virüs olduğunu, her şeyin Allah'ın kontrolünde olduğunu ve imtihana sabretmek gerektiğini belirtirken iki kişi laboratuvarında üretildiğini, kazayla dışarı çıktığını, özensiz ve sonuçları tahmin edemeyen insanların yaydığı zoonotik bir virüs olduğunu belirtmiştir. İnternet arama motorları taranarak gerçekleştirilen bir araştırmada Hristiyanların bazısının salgını kıyametin habercisi ve Mesih'in dönüşünün işareti olarak anlamlandırıldığı, bazı radikal Hristiyanların eşcinsellik, küfür, kürtaj, çevre kirliliği, paganizm ve büyücülük, kadınların ev dışında çalışması gibi günahların cezası olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Salgının dünyanın "Tanrı'ya sırtını dönmelerinden" kaynaklandığını iddia edenler bile bulunmaktadır (Dein, 2020). Gashi (2020) yaptığı araştırmada ise katılımcılara "Koronavirüs konusunda ne düşünüyorsunuz?", "Koronavirüsü nasıl anlamlandırılıyorsunuz? Kader mi, bela mı, imtihan mı? Bu hastalık neden sizin başınıza gelmiş olabilir?" sormuş olduğu soruya katılımcıların tamamı virüsün bir imtihan olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir.

Ülkemizde yapılan bir diğer araştırmada sosyal medya kullanıcılarının yaşadıkları açıklamak için dinî atıf yaparak "imtihan, "uyarı", "ders", "ilahi ceza" gibi kavramları kullandıkları (Yapıcı, 2020); diğer bir araştırmada ise salgının ilahi bir imtihan (%29) ve ceza (%9) olarak değerlendirildiği belirlenmiştir (Kaplan Vd., 2020). Kalgı'nın (2021) yaptığı araştırmada ise koronavirüs salgınına ilahi bir ceza veya imtihan olarak bakanların oranını %44 olarak ortaya konulmaktadır. Kaplan, Sevinç ve İşbilen (2020) yaptıkları araştırmada koronavirüsü nasıl anlamlandırılıyorsunuz sorusuna katılımcılar; Koronavirüs algısıyla ilgili anlamlandırma biçiminin nasıl olduğunu, doğaüstücü/din eksenli atıflarda mı yoksa doğalcı atıflarda mı bulunduğunu tespit etmek üzere katılımcılara bir dizi ifade verilmiş ve birini tercih etmeleri istenmiştir. Seçeneklerden ikisi doğalcı ve ikisi de doğaüstücüdür. Bir seçenek ise siyasi komplo teorileri ile ilgilidir. En yüksek oran (%30,6) ile "Bu salgınının arkasında siyasi veya ekonomik küresel bir manipülasyon vardır" seçeneğine aittir. Bunu daha sonra %29,6 ile "Koronavirüs İlahi bir imtihandır" ve %22 ile "Koronavirüs doğal bir salgındır, özel bir anlam yüklemiyorum" ifadeleri takip etmektedir. Görüldüğü gibi doğaüstücü atıfta bulunanların oranı doğalcı atıfta bulunanlara göre daha yüksektir. Öte yandan bunun ilahi bir imtihan olduğu düşünenlerin yüksek olmasına rağmen, bunun ilahi bir ceza olduğunu düşünenlerin oranı oldukça düşüktür (%9,5). Bu araştırmalar yaptığımız bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Bulut ve Koç (2022) yaptıkları araştırmada cinsiyet değişkeninin Covid-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığı, kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Genel olarak kadın katılımcıların Covid-19 hastalığının menşei hakkında erkeklerden farklı düşündükleri ve kadınların Covid-19'a yakalanmanın kaderde olduğunu ve Covid-19'un insanlara bir bela/ceza için gönderildiğini düşündükleri tespit edilmiştir.

İnanç durumu ile ilgili sormuş olduğumuz soruda ise katılımcılar ilk başta yaşanan belirsizlikten dolayı özellikle inanç durumlarını sorguladıklarını hayatlarını gözden

geçirdiklerini, Covid-19 salgının sıradanlaşmaya başlaması ile bu durumun normalleşmeye başladığını belirtmişlerdir. Yaşantısını daha öncesinde de dikkat ederek geçiren bireylerin bu durumu da daha çok tevekkül ile karşıladıkları, yaşantısına dini anlamda dikkat etmeyen katılımcıların belirsizlik nedeni ile korku yaşadıkları görülmüş ve gözlemlenmiştir.

Bu soru doğrultusunda oluşturulan, “H₂: Covid-19’a yakalanan hastaların inanç durumlarında farklılık vardır.” Hipotezimiz reddedilmiş olup katılımcıların %64,52’si inanç durumunu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık yoktur derken, %35,48’i ise inanç durumumu sorguladım, inanç durumumda farklılık vardır cevabını vermişlerdir. Literatüre baktığımızda Gürsu ve Bayındır (2021) yaptıkları araştırmada hastalık sürecinde birtakım dini/manevi sorgulama ya da atıf yapıp yapmadıkları sorulduğunda %53,33’ü sorgulama yaptım, %46,67’si sorgulama yapmadım demişlerdir. Ayrıca Covid-19 sürecinden sonra katılımcıların neredeyse tamamının hayatın anlamına yönelik düşüncelerinde değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Sadece bir katılımcı hayatın anlamına yönelik düşüncesinde değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Yine Karataş’ın, (2020) 520 kişi ile gerçekleştirdiği çalışmasında; korona virüs yayılmaya başladıktan sonra katılımcıların %67,5’inin hayatın anlamını sorgulama durumlarının da arttığı bulgusuna ulaşmıştır.

Covid-19 hastalığı ile başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerini kullanıp kullanmadıkları ile ilgili soruya ise katılımcılar bol bol dua ettiklerini katılımcıların çoğunluğu dua ettiğini, bazılarının ise diğer başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını söylemişlerdir. Çalışmada en sık kullanılan dini başa çıkma şekillerinden biri dua (Pargament, 1997) olarak karşımıza çıkmıştır. Okan ve Ören (2021) yaptıkları çalışmada özellikle dua ederek, tevekkül ederek, bu sürecin bir imtihan olduğunu düşünerek ve ibadetlerini yerine getirerek hareket edenlerin bu süreçten daha az etkililendiklerini ortaya koymuşlardır.

Bu soru doğrultusunda oluşturulan, “H₃: Covid-19’a yakalanan hastalarda hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurmuştur.” Hipotezimiz kabul edilmiş olup katılımcıların %90,32’si hastalığı atlatmada dini başa çıkma yöntemlerini kullandığını bu yöntemin çoğunlukla dua olduğunu beyan etmişlerdir. %9,68’i ise dini başa çıkma yöntemlerine başvurmadığını belirtmiştir. Covid-19 salgını döneminde yapılan çalışmalarda çoğunlukla dini başa çıkma yöntemlerinde artış tespit edilmiştir. Genel popülasyonla yapılan bir araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun (%86) salgın süreciyle başa çıkmak için “dua, ibadet ve zikir” gibi dini etkinliklere yöneldikleri görülmüştür (Kaplan Vd., 2020). Fardin’in İran’da yaptığı bir araştırmada da İran’lı ailelerin birlikte dua ettikleri, Kur’an-ı Kerim’i okumaya daha fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir. Covid-19 hastaları ile ilgilenen acil sağlık çalışanları ile nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilen bir araştırmada ise katılımcıların pandemi gibi zorlu durumlarla başa çıkabilmek için dini başa çıkmayı kullandıkları belirlenmiştir (Munawar and Choudhry, 2020). Uluslararası bir araştırmada salgın döneminde bireylerin ibadet aktivitelerinin yoğunlaştığı, Google’da "dua" aramalarının Nisan 2020’de neredeyse iki katına çıktığı görülmüştür. İnternet tarama motorlarında “Tanrı, Allah ve Muhammed” terimlerinin

aranmasında önemli ölçüde artış olduğu tespit edilmiştir. Amerikalıların %55'inin pandeminin sona ermesi için dua ettiğinin belirlendiği araştırmada virüs nedeniyle dua eden bireylerin %15'inin daha önce nadiren ya da hiç dua etmediği, %24'ünün herhangi bir dini inancı olmayanlardan oluştuğu bulgular arasındadır (Bentzen, 2020; Dein, 2020).

Salgın hastalıklar, doğal afetler gibi olağanüstü durumların kişilerin daha sıkı bir şekilde dine yöneldikleri ve dinden bu süreci atlatmada destek aldıkları zamanlar olduğu görülmektedir. Covid-19 salgın dönemi de böyle zamanlardandır. Bu açıdan pek çok araştırmacı dinî inanç ve ritüellerin virüsle mücadelede koruyucu bir factor ve bir direnç unsuru olabileceğini vurgulamaktadır (Koenig, 2020; Hong and Handal, 2020). Bu dönemde aktif çalışan sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada dinsel inanışa sahip olma ve ibadet etme düzeylerinde artış bildirenler (%16) olmuştur (Ersoy Vd., 2020). Covid-19 hastaları ile ilgilenen acil sağlık çalışanları ile nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise katılımcıların pandemi gibi zorlu durumlarla başa çıkabilmek için dini başa çıkmayı kullandıkları belirlenmiştir (Munawar and Choudhry, 2020).

Gana'da yapılan bir araştırmada, Covid-19 süreciyle birlikte kişilerin daha fazla dua ettikleri ve bunun neticesinde kendilerini daha huzurlu ve iyi hissettikleri sonucu elde edilmiştir. Aynı araştırmada araştırmaya katılan bireylerin %37,9'unun Covid-19 süreci öncesine göre daha fazla dua ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Iddi Vd., 2021, s. 1-21). Bu sonuç çalışma ile benzer sonuçlar göstermektedir. Kolombiya ve dünya ülkeleri üzerine araştırmaların yapıldığı iki çalışmada ise Meza (2020) ve Bentzen (2020) dini başa çıkmanın Covid-19 sürecinde çokça kullanıldığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç uzun zamanlardır bilim camiasında tartışma konusu olan, doğal afet dönemleri ve salgın ile dini davranışlar arasındaki ilişkiyi anlama noktasında önemli bir husustur. Aynı şekilde daha önceki salgın hastalık dönemlerinde ortaya konulan araştırmalarda da kişilerin dine daha çok yöneldikleri ve dua ettikleri görülmektedir. Olağanüstü dönemler olarak adlandırılan salgın dönemlerinde kişilerin dine daha fazla yöneldikleri bilinmektedir (Kaplan, 2020). Hatta bu dönemlerde herhangi bir inanca sahip olmayanların bile dine yöneldiği, dini bir inanca sahip olanların ise dinin emir ve yasaklarını yerine getirmede daha titiz davrandıkları da araştırmalar neticesinde elde edilmiştir (Okumuş, 2020). Covid-19 sürecinde yapılan başa çıkma ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bazı benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir (Salin Vd., 2020). Yine salgın dönemi çalışmalarına bakıldığında, bireylerin dua etme sıklığının arttığı ve bu suretle kendilerini daha iyi hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Iddi Vd., 2021, s. 17-21). Karanlı'nın (2020) çalışmasında da Covid-19'dan korunmak için katılımcıların çoğunlukla dua ibadetine başvurdukları tespitine yer verilmiştir. Gürsu ve Bayındır (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 hastalık sürecinde dua'ya başvurduklarının oranı %83, herhangi bir dinî pratiğe müracaat etmeyenlerin oranı %17 çıkmıştır. Özcan'ın (2020) araştırmasında ise katılımcıların Covid-19 salgını ile mücadele sürecinde dini başa çıkma tarzlarını daha fazla kullandıkları, Allah'a daha fazla yöneldikleri, salgını bir imtihan olarak değerlendirdikleri ve sıklıkla duaya müracaat ettikleri tespit edilmiştir. Alandaki çalışmalar bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Genel olarak dini başa çıkmayla ilgili alanda yapılan araştırmalara bakıldığında ise cinsiyet değişkenine göre dini başa çıkma düzeyleriyle ilgili farklı çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmektedir (Abanoz, 2020). Gürsu ve Bayındır (2021) yaptığı çalışmada erkekler ile kadınların dinî yönelim ortalamaları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Araştırma bulguları doğrultusunda katılımcıların yaşları yüksek olan katılımcıların Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan çeşitli problemlerle başa çıkarken dini enstrümanları kullanma noktasında bir avantaj sağladığı anlaşılmaktadır (Angin, 2021).

Covid-19 hastalığı öncesi, yakalandığınızda ve sonrasında yaşantınızı dini inanç ve ibadet olarak değerlendirir misiniz? Sorusuna ise katılımcılar yaşantısına dini anlamda devam eden bireylerin hastalık sonrasında da dikkat ettiği ancak hastalık anında insanın inanç ve ibadet anlamında daha dikkatli olduklarını belirtmişlerdir. Hastalık sonrası Covid-19 salgınının azalması ile birlikte korkunun kaybolmasının ise kendilerinde tekrardan bir rahatlığa sebep olduğunu belirten katılımcılarda olmuştur.

Bu soru doğrultusunda oluşturulan, “H₄: Covid-19’a yakalanan hastaların dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar vardır.” Hipotezimiz kabul edilmiş olup farklı olduğunu belirtenlerin oranı %58,06 farklılık olmamıştır diyenlerin oranı ise %41,94 olmuştur. Literatüre baktığımızda Bulut ve Koç (2022) yaptıkları çalışmada katılımcılar Covid-19 oldukları süreçte bireysel olarak dinî hassasiyetlerinde artış olduğunu, Covid-19’dan korunma ve hastalığın iyileşmesinde inancın etkili olduğunu belirtmişlerdir. Covid-19 salgını sürecinde gençlerin dine eğilimlerinde artış olduğu, sabır, şükür ve tevekkül şeklindeki olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları ve ibadetlerinde artış gibi manevi değişimler ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Sami, 2020). Kalgı (2021) yaptığı çalışmada “Koronavirüse (Covid-19) yakalandıktan sonra dinî dşncelerinizde bir değişiklik oldu mu? Değişiklik olduysa ne gibi değişiklikler oldu? Açıklar mısınız?” sorusu yneltirmiş ve sonuç olarak 3 kişinin Covid-19 hastalığına maruz kaldıktan sonra dinî duygu, düşünce ve davranışlarında farklılık olduğunu ve bu farklılığın bireylerin ibadetlerinde bir artışa neden olduğunu belirttiği, 21 kişinin ise Covid-19 hastalığına yakalandıktan sonra dinî duygu ve düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir.

Covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin alternatif tıp yöntemlerine yönelme durumları incelendiğinde ise daha çok bitkisel takviye aldıkları görülmektedir. Bu soru doğrultusunda oluşturulan “H₅: Covid-19’a yakalanan hastalar alternatif tıp yöntemlerine başvurmuşlardır.” Hipotezimiz kabul edilmiş olup, alternatif tıp yöntemlerine yöneldiği belirtenlerin oranı %93,55 olmuştur. Bulut ve Koç (2022) yaptıkları araştırmada Covid-19 hastalığından korunmak için Hadislerde nerilen bitkisel ilaçları kullanıyorum cevabını verenleri ($\bar{X}=3,97$: yüksek) belirlenmiştir. Alandaki bu sonuçlar da bu araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Sonuç olarak Covid-19 salgınına yakalanan bireyler daha çok bu salgını küresel bir sağlık sorunu olarak görmektedirler. Yine bu hastalığı ilk duyduklarında belirsizlik sebebi ile inanç durumlarını sorguladıkları, belirsizlik kalkması ile normalleştiklerini belirtmişlerdir. Hastalık

sürecinde daha çok dua ettiklerini, dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Hastalık öncesi, anı ve sonrası dini inanç ve ibadet olarak çok fazla farklılaşma olmadığı hastalık anı ve sonrasında daha çok dini başa çıkma yöntemlerine yöneldiklerini dikkat ettiklerini hastalık atlatılması ve belirsizlik kalkması ile birlikte bir rahatlama olduğu görülmüştür. Hastalık sürecinde alternatif tıp'a yönelmekle birlikte dini başa çıkma yöntemlerine başvurdukları görülmüştür.

Daha fazla sayıda denek ile sınırlama olmadan farklı bölgelerde yapılacak olan çalışmalar, ortaya çıkacak olan sonuçların daha farklı sonuçlar ortaya konması açısından faydalı olacaktır. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı sonuçların ortaya konulabilmesi adına karma çalışmaların yani hem nicel hemde nitel çalışmaların kapsamlı bir şekilde birlikte yapılması, din psikolojisi alanına önemli katkılar sağlayacak ve bu gibi salgın hastalık durumlarında dini başa çıkma konularının araştırılmasını da alana büyük ölçüde katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- 663 Sayılı Kararname, (2011). Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Resmî Gazete Sayı: 28103.
- Abanoz, S. (2020). Türkiye’de Yapılan Dini Başa Çıkma Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme. *Eskiyei*, 40, 407-429.
- Akbaş, Ö. ve Dursun, C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 78-94.
- Aktürk, Ü. (2012). *Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Kaygı Düzeyi ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Angın, Y. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinden Geçerken Sağlık Çalışanlarında Dini Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(1), 331-345.
- Ayten, A. (2010). *Tanrı’ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı’ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Göcen G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Amprik Bir Araştırma, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 331 -341.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bentzen, J. (2020). *Rising Religiosity as a Global Response to Covid-19 Fear*. Erişim 17. 06. 2020. <https://voxeu.org/article/rising-religiosity-globalresponse-covid-19-fear>.
- Bentzen, J. (2020). *In Crisis, We Pray: Religiosity and the Covid-19 Pandemic*, CEPR.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z. ve Aşkın, R. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD)*, (1), 62-79.
- Bulut, İ. ve Koç, A. (2022). Covid-19 Salgını İnanç İlişkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22(1), 281-312.
- Cengil, M. (2003). Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(2), 129-152.
- Cengil, M. (2007). *Olağanüstü Olaylar Baş Etme ve Din*. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2007. <https://www.aktuelpsikoloji.com/olaganustu-olaylarla-basetme-ve-din-127yy.htm>
- Compas, B. E., J. K. Connor-Smith, H. Saltzman, A. H. Thomsen, and M. E. Wadsworth. (2001). Coping With Stress During Childhood And Adolescence: Problems, Progress, and Potential in Theory And Research. *Psychological Bulletin* 127(1), 87-127.
- Davies, S. E. (2013). National Security And Pandemics. *UN Chronicle*, 50(2), 20-24.

- Dein, S. Vd., (2020). Covid-19, Mental Health and Religion, An Agenda for Future Research. *Mental Health, Religion and Culture*, 23(1),1-9.
- Doğan, M. (2014). Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır. *Recep Tayyip Erdoğan İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 93-130.
- Doğan, M. ve Karaca, F. (2021). Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İlahiyatTetkikleri Dergisi*, 55(1), 327-351.
- Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Endler, N. S. and Parker, J. D. A. (1990). Multidimensional Assessment Of Coping: A Critical Evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 844-854.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 251-271.
- Ersoy, S. Vd., (2020). Covid-19'lu Hastalara Tedavi ve Bakım Veren Sağlık Çalışanlarının Görüşlerinin Belirlenmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 1037-1049.
- Erşahin, Z. (2020). "Kriz ve Afet Dönemlerine Psikolojik Bakış", *Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar ve Psikolojik, Sosyolojik, Dini, Kültürel, Tarihi, Hukuki ve Siyasi Analizler*, Ed. Ejder Okumuş, Ankara: Eskiyeşi Yayınları.
- Eskin, M. (2011). *Sorun Çözme Terapisi*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Eşidir, O. V. ve Bak, G. (Mayıs, 2020). *Küreselleşme Bağlamında Türkiye'nin Koronavirüs ile Mücadeledeki Sürecinin Uluslararası Arenadaki Rolü*. Uluslararası Karadeniz'e Kıyısı Olan Ülkeler Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu. Giresun/TÜRKİYE.
- Fardin, M. A. (2020). Covid-19 Epidemic and Spirituality, A Review of the Benefits of Religion in Times of Crisis. *Journal of Chronic Disease Care*, 9(2), 1-5.
- Folkman, S. and Lazarus, R. S. (1988). *Manual for the Ways of Coping Questionnaire: Research Edition*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Folkman, S. and Lazarus, R. S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Gashi, F. (2020). Koronavirüse Yakalanmış Kişilerde Tedavi Döneminde Dini Başa Çıkmanın Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 511-535.
- Gostin, L. O. ve Friedman, E. A. (2015). Batı Afrika Ebola Virüsü Hastalığı Salgının Retrospektif ve Prospektif Analizi: Vakıfta Sağlam Ulusal Sağlık Sistemleri ve Apex'te Güçlendirilmiş bir WHO. *Georgetown Hukuk Fakültesi Yayınları ve Diğer Eserler*. 1902-1909.
- Göcen, G. (2012). *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gray, R. F. (1987). Adolescent Response to The Death of a Parent. *Journal of Youth and Adolescence*, (16), 511-525.
- Güreşçi, M. (2020). Covid-19 Salgınında Türkiye'de Kriz Yönetimi İletişimi: T.C. Sağlık Bakanlığı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 3-65.
- Gürsu, O. ve Bayındır, S. (2021). Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din Ve Maneviyat. *Turkish Academic Research Review*, 6(1), 181-220.
- Harris, L. (2020). The Impact of Covid-19 Pandemic on Corporate Social Responsibility and Marketing Philosophy. *Journal of Business Research*, (116), 176-182.

- Haleem, A., Javaid, M. and Vaishya, R. (2020). Effects of Covid-19 pandemic in daily life. *Current Medicine Research and Practice*, 10(2), 78-79.
- Honigsbaum M. (2009). Historical keyword Pandemic. *The Lancet*, 373.
- Hong, B. A. and Handal, P. J. (2020). Science, Religion, Government, and Sars-Cov-2, A Time for Synergy. *J. Religion and Health*, 59(5), 2263-2268.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Huu, B. H. (2020). *Neurologic Manifestations of Hospitalized Patients With Coronavirus Disease 2019 in Wuhan, China*. JAMA Neurology Journal.
- Iddi S. Vd., (2021). Coping Strategies Adapted by Ghanaians during the Covid-19 Crisis and Lockdown: A Population-Based Study. *PLoS ONE*, 16(6). 1-21.
- Jin, Y. C. (2020). A rapid advice guideline for the diagnosis and treatment of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infected pneumonia (standard version). *Military Med Res*, 7(4). 2-23.
- Kalgı, M. E. (2021). Covid-19 Salgınına Yakalanan Kişilerde Dindarlık ve Dinî Başa Çıkma. *Marife*, 21(1), 131-150.
- Kaplan, H., Sevinç, K, ve İşbilen, N. (2020). Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 579-598.
- Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psikoeğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati ve Stresle Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakaş, A. C. ve Koç, M. (2014). Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 569-631.
- Karlı, N. (2020). Covid 19 Algısı, Sağlık Bilişleri ve Dindarlık. Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı içinde, Ed. Nevzat Gencer ve Muammer Cengil). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2007). Kur'an'da Affetme Olgusu: İnsanların Birbirlerini Affetmeleri. *Diyanet İlmî Dergi*, 43(4), 7-30.
- Koenig, H. G. (2020). *Maintaining Health and Well-Being by Putting Faith into Action During the Covid-19 Pandemic*. *Journal Religion and Health*, 59(5), 2205-2214.
- Köse, A. ve Küçükcan, T. (2000). *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Köse, A. ve Küçükcan, T. (2000). *Doğal Afetler ve Din*, İstanbul: T.D.V. İsam Yayınları.
- Köylü, M. (2010). Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(28), 5-36.
- Kutlu, R. (2020). Yeni Koronavirüs Pandemisi ile İlgili Öğrendiklerimiz, Tanı ve Tedavisindeki Güncel Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 329-344.
- Kula, N. (2002). Deprem ve Dini Başa Çıkma. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 242-254.
- Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kula, N. (2020). Koronavirüs Salgını Üzerine Spiritüel Bir Okuma Denemesi. *Turkish Studies*, 15(6), 683-694.

- Luzumlu, U. (2013). *Cinsiyetleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Aleksitimi Düzeylerine Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Maurice, J. (2016). Cost of protection against pandemics is small. Harvard-LSHTM. *THE Lancet*, 2016: 386, For the GHRF report see <http://www.nap.edu/read/21891/chapter/1>
- Meza, D. (2020). In a Pandemic Are We More Religious? Traditional Practices of Catholics and the Covid-19 in Southwestern Colombia. *Int J Lat Am Relig*, 4(2), 218-234.
- Morens D. M., Folkers, G. K. and Fauci, A. S. (2009). *What is a pandemic? J. Infect Dis*, 200(7), 1018-1021.
- Murat, A. ve Kızılgöçer, M. (2017). Dini Başa Çıkma ve Psikopatoloji İlişkisi (Rize Örneği). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 111-151.
- Munawar, K. and Choudhry, F.R. (2020). Exploring Stress Coping Strategies of Frontline Emergency Health Workers Dealing Covid-19 in Pakistan, A qualitative inquiry. *American Journal of Infection Control*, 49(3), 286-292.
- Newman, J. S. and Pargament, K. I. (1990). The Role of Religion in the Problem Solving Process. *Review of Religious Research*, (18), 793-824.
- Okan, N. ve Ören, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma'nın Rolü. *İlahiyat tetkikleri dergisi*, (56), 359-380.
- Okumuş, E. (2002). *Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği. İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 339-373.
- Okumuş, E. (2020). *Olağanüstü Zamanlarda Din: Küresel Covid-19 Örneği, Küresel Salgınlar Farklı Bakışlar ve Psikolojik, Sosyolojik, Dinî, Kültürel, Tarihi, Hukuki ve Siyasi Analizler*, Ed. Ejder Okumuş, Ankara: Eskiye Yayınları.
- Öner, N. (1988). *Stres ve Dini İnanç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2017). *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özcan, Z. (2020). Yükleme, Kaygı ve Başa Çıkma Bağlamında Covid-19 Salgınına Dini Bakış. *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı*, Ed. Nevzat Gencer ve Muammer Cengil. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Pazarlı, O. (1982). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Pargament, K. I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, and Practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I. (2003). "Tanrım Bana Yardım Et: Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru", Çev. A. Albayrak, *Tabula Rasa*, 3(9), s. 207-238.
- Pargament, K. I. (2005). "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Araştırma", Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 279-313.
- Park, C. L. and Cohen L. H. (1993). Religious and Nonreligious Coping wiht The Death of a Friend. *Cognitive Therapy and Research*, (17), 561-577.
- Peker, H. (2013). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Prager, F., Wei, D. and Rose, A. (2016). Total Economic Consequences of an Influenza Outbreak in the United States. *Risk Analysis*, 37(1), 4-19.
- Rewar, S., Mirdha, D. and Rewar, P. (2015). Treatment and Prevention of Pandemic H1N1 Influenza. *Annals of Global Health*, 81(5), 645-653.

- Ross, A. G. P, Olveda, R. M, and Yuesheng, L. (2014). Are we ready for a global pandemic of Ebola virus? *International Journal of Infectious Diseases*, (28), 217-218.
- Sami, S. Vd., (2020). Covid-19 Sürecinde Gençlerde Hayatın Anlamına Yönelik Değişim ve Dönüşümler. *İlahiyat Akademi*, (12), 217-256.
- Seyhan, B. Y. (2015). Başa Çıkma Değeri Açısından Sabır Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, (49), 127-146.
- Şahin, A. (2007). *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik*. Konya: Adal Ofset.
- Şentürk, H. (2010). *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şirin, H. ve Özkan S. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Covid-19 Epidemiyolojisi. *Kulak Burun Boğaz ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, (28), 6-13.
- Tarhan, N. (2010). *İnanç Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, *Covid-19 Tedbirleri*. Erişim Tarihi: 26.03.2020. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu*. Erişim Tarihi: 07.01.2022. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Covid-19 bilgilendirme sayfası. Erişim Tarihi: 30.08.2020. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Covid – 19 Bilgilendirme sayfası. Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Önlemler. Erişim tarihi: 02.08.2020. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/alinan-karalar.html>.
- T. C. Sağlık Bakanlığı, COVID-19 (Sars-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi Bilim Kurulu Çalışması, erişim Tarihi: 20.04.2020. [https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19 Rehberi.pdf](https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf),
- Troncoso, A. (2016). Zika threatens to become a huge worldwide pandemic. *Asian Pacific Journal of Tropical Biomedicine*. 6(6), 520-527.
- Topuz, İ. (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokur, B. (2011). *Stres - Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, A. ve Çelikyay, H. H., (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.
- Verikios, G., Sullivan, M., Stojanovski, P., Giesecke, J. and Woo, G. (2015). Assessing Regional Risks From Pandemic Influenza: A Scenario Analysis. *The World Economy*, 39(8), 1225-1255.
- Wong, G. W. and Leung, T. F. (2007). Bird flu: lessons from SARS. *Paediatr Respir Rev*, 8(2), 171-176.
- WHO, (2020). International Health Regulations (USt2005), Erişim tarihi: 2.07.2020. <https://www.who.int/whr/2005/en/>
- WHO, World Health Organization, “Coronavirus”. Erişim tarihi: 02/08/2020. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab_1
- WHO, WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on Covid-19. Erişim tarihi: 02.08.2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-directorgeneral-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19>
- WHO, Coronavirus Disease (Covid-19), Dashboard. Erişim tarihi: 30/08/2020. <https://covid19.who.int/>

Yavuz, K. (2013). *Günümüzde İnançın Psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Yıldırım, M. Vd., (2021). Meaning in Life, Religious Coping, and Loneliness During the Coronavirus Health Crisis in Turkey. *Journal of religion and health*, 60(4), 2371-2385.

Yıldırım, M. Vd., (2021). *Kovid-19 Başa Çıkma Yanlılık, Umutsuzluk, Hayatın Anlamı ve Kader Algısı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğü.

EKLER

EK-1. Mülakat Formu

1.Adınız

2.Yaşınız

3.Cinsiyetiniz

4.Öğrenim durumunuz

5.Ekonomik durumunuz

6.Medeni haliniz

7.Covid-19 hastalığını ilk duyduğunuzda ne düşündünüz? (Tanrı'nın insanlığa bir cezası yoksa küresel anlamda bir sağlık sorunu olarak mı düşündünüz?)

8.Covid-19 hastalığına yakalandığınızda neler hissettiniz inanç durumuzu sorguladınız mı?

9.Covid-19 hastalığı ile başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerini (namaz, şükür, dua vb.) kullandınız mı?

10.Covid-19 hastalığı öncesi, hastalık süreci, hastalık sonrası dini inanç ve ibadet olarak yaşantınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?

11.Tedavi sürecinde modern tıp dışında alternatif tedavi yöntemlerine yöneldiniz mi?

12.İlave etmek istediğiniz hususlar var mıdır? Varsa belirtiniz:

Bilimsel Araştırma Başvurusu

Bilimsel Araştırma Başvurusu

19:20

Sayın İlgili,

Bilimsel Araştırma Platformuna yapmış olduğunuz başvuru incelenmiştir.

Bu çalışmayı yapmanız Bakanlığımızca uygun olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanızın gerektirdiği diğer tüm süreçlerin (etik kurul, etik komisyon, faz çalışması, diğer izinler vb.) tamamlanması konusunda araştırmacı/lar sorumludur.

Açıklama :

Form Adı : RAMAZAN ÖNCÜL-2022-01-07T16_03_29

Başvuru Formu için [tıklayınız.](#)

Başvuru Formunuzu

<https://bilimselarastirma.saglik.gov.tr/>

adresinden görüntüleyebilirsiniz.

İlginiz ve katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

T.C. Sağlık Bakanlığı

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

